कामधेनुः

५६८

कामधेनुः

ॐ श्रीगणेशाय नमः॥ ॐ यत्स्नात्वामवलंब्य काप्यपरमाश
क्तिर्नरीनृत्यते ब्रह्मोपेन्द्रमहेन्द्रशेषादिविबुधस्तद्रूपवेषैः स्तुता॥
वाणीश्रीगिरिजादियोषिदुदयास्संगादिलीलारसैस्तत्तद्ब्रह्मादै।
यमाश्रयेऽहमवनिधिं स्वात्मानमत्यद्भुतम्॥१॥ शान्तं ब्रह्मसनातनमा
मितं तत्तमहं ब्रह्मास्वराडुद्भवं तेन विहृद्धि विहृद्धिकारिमहते।
मोहान्धकारावरणम्॥ नानापङ्ककलङ्कशोधनविधौ गाङ्गं जलं
लं निर्मलं शास्त्राणामवनिं विनाशरहितं ब्रह्मादिवन्द्यं सदा॥२॥
वेदान्तप्रतिपाद्यतत्त्वपरवीकालेनलीनाभ्वविश्रीकृष्णेन दयाव।

तायत्निमतेभक्त्याज्ञेनाश्रयिता ॥ लोकाग्रं हितकाम्ययेइद्धवलेसं।
तन्वतेन्द्रोयंयोगेवंशास्याप्रतिमस्येवगवशानोरिमस्यनघागूनः ॥ ३ ॥
श्रीमज्जैनयतिराजवन्दितपदश्रीमद्यतीशाभिधस्वांशेनप्रतिपादि
ताविधकृत्लाप्सोधीन्द्रवेस्त्रये ॥ श्रीराजामृतपालनामविलसद्रु।
क्रायत्रुक्राय[illegible]वाद्यानःप्रतिपत्तपत्तनिभिवारित्यायधीशालिने
ध ॥ सत्सगामृतपाननोधविलसत्स्वांतायशांतभ्रमव्याकोपायकृ।
पावतेभारगागेवीरायधीरायचे ॥ सम्याशाद्रुदृष्टापितिस्थिरवये‍द्रुः
स्थितिशीलावलीकेराश्रयाशानिधापितेचन्द्रमतीदेवहितांजिनसवे ॥ ५ ॥

का॰
तृ॰
२

दोषाशेषस्वदेवत्वताविलसत्कृष्णीविद्युद्वक्त्राम्बुजालंपटोणाणपनिषा।
द्वेषोऽतिमधुरो गीताभिधः स्वद्रुतः ॥ येनापीयपदं पदारागनमद्धामो।
ह्रेपतापापहो राज्ये धर्ममयी ह्रदा ह्रदधियानौ काव्यकृतां कीर्त्तये ॥६॥
कीर्त्तिर्नृत्यति यस्य शान्तिनदिषह्नन्दस्य लोकत्रये श्रुणये विरतस्य स
मस्यज्ञषस्ते श्रुणयलीलारमा ॥ आवेशादिवदेवदिव्यपरिषद्वीनावले
विभ्रती वारंवारमुदारशब्दमश्रुणस्वानेति वेलंस्थिता ॥७॥ श्यामांताविं
मलेंदुबिंबविलसद्देशा विशालाशिवञ्चक्योपेंद्रमहेंद्र चंद्र हृदयानं।
दार्णवोह्लासिनी ॥ तन्वानाकलिकालजं क्षितिधियां बोधं प्रबुद्धः श्रुणा।

२

तो।बाशिवस्लाररसायणाच्चमत्कारास्पदं।धीमतां मे॥८॥वैराग्यं परमं।

समाश्रितवतां संस्पृक्षमवैष्णवापाशेनां प्रतिमां शुद्धीं गतवतां काशी।

प्रकाशप्रदं॥ येनेयं युवतां ऊसंगिविरतां शांस्त्रार्थसेवारतां शांतां।

शेषविशेषशांभवपदं नीतां विचारोज्ज्वलां॥९॥ पञ्चत्रिंशशरस्त्वं।

तवतां संस्पृज्य तत्त्वान्यहो पञ्चत्रिंशात्मात्मबुद्धिमहिमग्रामप्रतिष्ठारू

ढा॥ षट्त्रिंशे परमे शिवे समरसीभूते न भव्यास्पदे स्वाणन्दमानन्दना

दिमुनिभिः संस्तूयमाने स्तुतः॥१०॥ तस्यात्मजो विजयपालनृपो[illegible]

[illegible]सीर्धर्मार्थकामपरमार्थचतुष्टनाद्यास्वे॥ वाक्यार्थैर्विरचितावि

का॰
नुः
२

यवांविमथ्यशास्त्राणिवाङ्मदहत्किलकामधेनुम् ॥ ११ ॥ भूलोकोवि
पणिर्नभोगस्त्रवेभूः स्वल्पस्थितिः सर्वभूः सामर्थ्योवसुधो ऽ विलास
जनकंचेद्ग्रंतेसद्वनम् ॥ क्रीणीतेनहियोविमूढधिषणोधर्मेणस्थास्य
स्थितिंसोस्तुबालपवत्कपंत्रस्त्रवेभागेडुःवैकभागेवसः ॥ १२ ॥ धर्मोऽस्य
नोभवतिदैवमिहापिरम्यं नस्मिन्नरातिरपिविस्मसितीवमित्रे ॥ दस्मात्तु
माविरद्विनोनिविलोपकारी सर्वात्रिनः स्वहृदयंपरिवर्द्धतेनः ॥ १३ ॥ ध
र्ममाचरसयत्नवनीयः सर्वदस्वंनविकल्पमणीयः ॥ प्रारभस्वस्वविचा
र्यतेदेववर्द्धतेप्रतिदिनंतयदेव ॥ क्वतिर्विभिन्नाः स्मृतयोविभिन्नानैकोमु

२

निर्यस्य वचः प्रमाणम् ॥ धर्मस्य मूलं निहितं गुहायां महाजनो येन ग
तः स पन्थाः ॥ ४ ॥ निगमस्तु वेदवचांसि सर्वशिष्टैः परिहृतसर्वविरोध
मैकवाक्यम् ॥ स्फुटतरमुपपत्तिभिस्तु नीता स्वविततनिबंधमयो महा
जनाध्वा ॥ ५ ॥ यथा यथा पापपरित्ततयो भवेत्तथा तथा धर्मरुचिः प्रजा
यते ॥ विश्वाससंपत्तियशांसि धर्मात्स्वर्गश्च मोक्षश्च भवेन्न संशयः ॥ ६ ॥
दुर्गः संसारमार्गो मरणमनियतं व्याधयो दुर्निवाराः प्रापाकर्मभू
मिर्नैव लब्धनिपतनामस्मिन्हस्तावलंबः ॥ इत्येवं संप्रधार्य प्रतिदिवस
निशं मानसे शुद्धबुद्ध्या धर्मे चित्तं निधेयं नियतमतितया वांक्लतामो

का॰
त्रृः
४
५

न्तस्मै क्षेमम्॥ ८॥ प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं
काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथा मूकभावः परेषां॥ तृष्णास्रोतो वि
भंगो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकंपा सामान्यः सर्वशास्त्रेष्वनुपहतम
तिः श्रेयसामेष पंथाः॥ ९॥ गायंति देवाः किल गीतकानि धन्यास्तु ये
भारतभूमिभागे॥ स्वर्गापवर्गास्पफलार्थनाय भवंति भूयः पुरुषाः सुर
त्वात्॥ १०॥ धर्मं त्वं कुरु तद्दयाज्ञं त्यज महापापं बुधैर्निन्दितं समस्तकं भज
शर्मदं त्यज महामिथ्यात्वशूलं ववः॥ सद्धावं पंचव्रतमाचर जयं पंचें
द्रियाणां च भो नारीसंगमपि स्वयं त्यज सदा कामं कलंकाकरम्॥ ११॥

येमातङ्गरथातुरङ्गमघटंसंग्राममसिंधंमदावक्रांतोनिवर्द्दनंवेत्तिनो।
मयाश्रयाममतालेजनाः ॥ येदेहेन्द्रियदुस्तराश्रिममतालेचेतनस्तंगान्धा।
लंधीमतः प्रनवंतिनैकिलमयाशरामताःसज्जनाः ॥ २१ ॥ धनेनकिंयो।
नददातिनाश्नुतेबलेनकिंयोनरिपुंप्रबाधते ॥ श्रुतेनकिंयोहिनधर्म।
माचरेत्किमात्मनायोनजितेंद्रियोभवेत् ॥ २२ ॥ रथःशरीरंपुरुषस्यस।
र्वमात्मानियन्तेन्द्रियाण्यस्यवाहाः ॥ तैरप्रमत्तःकुशलीसदश्वैर्दान्तैःसु।
खंयातिरथीवधीरः ॥ २३ ॥ सद्भिःपुरस्तादपिपूजितःस्यात्सद्भिस्तथा।
पृष्ठतोगर्हितःस्यात् ॥ सदाममतामतिवादोस्तिनिहोस्मतांहृत्रेचांदरी

का॰ त्रु॰ ५

5

नार्थन्नाः ॥ २४ ॥ असंस्यागात्यापकृतान्मपाणांल्लब्लोदंडुः स्वशांतिमिश्र
भावात् ॥ अमुद्भेणांईदत्तेमिश्रभावान्नमसात्मापैः सह संधिं न कुर्यात् ॥
२५ ॥ न छंदांसि वृजिनात्तारयंति मायाविनं मायया वर्त्तमानं ॥ नीडं
शकुंता इव जातपक्षाश्छंदांस्येनं प्रजहत्यंतकाले ॥ २६ ॥ अधीयानः पंडि
तं मन्यमानो यो विद्यया हंति यशः परेषां ॥ तस्यांतवंतस्य भवंति लोका न
चास्य तद्ब्रह्मफलं ददाति ॥ २७ ॥ चत्वारि कर्माण्यभयंकराणि भयं प्रयच्छं
त्ययथाकृतानि ॥ मानाग्निहोत्रमुत मानमौनं मानेनाधीतमुत मानय
ज्ञः ॥ २८ ॥ तपो न कल्कोऽध्ययनं न कल्कः स्वाभाविको वेदविधिर्न क।

ल्कः ॥ प्रसह्यवित्ताहरणं न कल्कस्तान्येव भावोपहतानि कल्कः ॥ १७
वाक्सायकावदनान्निःपतंति यैराहतः शोचति राज्यहानि ॥ परस्य नम्म
र्मसु ते पतंति तान्पंडितो नावसृजेत्परेषु ॥ १८ ॥ न मानमानो मुदमाददी
त न वसंतापं प्राप्नुयाच्चावमानात ॥ संतः सतः पूजयंतीह लोके नासाधवः
साधुबुद्धिं लभंते ॥ १९ ॥ न जातु कामान्न भयान्न लोभाद्धर्मं जह्याज्जीवित
स्यापि हेतोः ॥ नित्यो धर्मः सुखदुःखे त्वनित्ये जीवो नित्यो हेतुरस्य त्वनित्यः
२० ॥ कामात्क्रोधाल्लोभमतोहितं वाराहिपाद्धर्मं न त्यजेद्योर्थलोभात ॥ स स्यात्त
प्रज्ञः सर्वलोकैर्महात्मा स्वातेष्वद्भ्यां भेति यांते शिवं नतत ॥ २१ ॥ क्रोधः।

का: त्रं:
६
6

कामोलोभमोहौविविल्लाक्रूपासूयामानशोकौस्पृहा च ॥ ईर्ष्याजु
गुप्सा च महाशत्रुणो न सदा वर्ज्या हा दृशैते नवैरा ॥ ३४ ॥ द्वाराणि सम्यक्
प्रवर्तंति संतो बहुप्रकाराणि ड्गराचराणि ॥ समस्याजं वेस्त्री ईसशौ च वि
द्याष्ट्ट मानमोहप्रतिबंधकानि ॥ ३५ ॥ पिताविवेकः स्वमतिर्जविच्री
स्वसाप्यहिंसा दयितादयैव ॥ धर्मः सहायस्तनयास्तु कीर्तिः स्वतंत्रः स
तोहीनजनोपकारः ॥ ३६ ॥ दानेन तुल्यं धनमस्ति किंवा संतोषतुल्यं
सुखमस्ति किंवा ॥ विभूषणं शीलसमं कुतोस्ति लाभोस्ति नारोग्यस।
मः पृथिव्याम् ॥ ३७ ॥ रज्जोरप्युपरिभ्रमंति कतिचिन्नीच्याभियोगभ्रमा।

६

नूनं व्याकरणे शिक्षा स्वनिविडाभ्यासः कियत्कौशले ॥ यज्ज्ञातो हि विन
योयुषो यट्टमले यहीनरागं मनो यस्मै जन्म संविदितं सहिरणाले
नैव विहाज्ञानः ॥ ३८ ॥ येषां न विद्या न तपो न दानं न चापि शीलं न गु।
णो न धर्मः ॥ ते मर्त्यलोके भुवि भारभूता मनुष्यरूपेण मृगाश्चरंति ॥ ३९
याचमानजनमानसवृत्तेः पूरणाय बत जन्म न यस्य ॥ तेन भूमिरति
भारवतीयं न द्रुमैर्न गिरिभिर्न समुद्रैः ॥ ४० ॥ न गोप्रदानं न महीप्रदानं।
न चान्नदानं न च रत्नदानं ॥ न तैल्यदानं न स्वर्णदानं यत्सर्वदानेष्वभ
यप्रदानम् ॥ ४१ ॥ न तस्य बीजं रोहति बीजकाले न चास्य वर्षं वर्षति वर्षे

का॰
तु॰
७

काले ॥ भीतं प्रपन्नं प्रददाति शाश्वते न स त्राता तां लभते त्राणमिच्छतु ॥ ४२ ॥
मोक्षमर्थं विंदति चाप्यचेतनाः स्वर्गं ल्लोकाद्भ्रश्यति न ह्यचेतनाः ॥ भीतं प्र
पन्नं प्रददाति यो वै न तस्य हव्यं प्रतिगृह्णन्ति देवाः ॥ ४३ ॥ प्रमीयते चास्य
प्रजा ह्यकाले सदा विवासं पितरोस्य कुर्वते ॥ भीतं प्रपन्नं प्रददाति शत्र
वे सेन्द्रा देवाः प्रहरंत्यस्य वज्रम् ॥ ४४ ॥ प्रमथप्रबलिपालः संप्रदाय स्वा
यं यः शुनरपि न यच्छा वत्रन्त्यमाणं करोति ॥ सकलकलुषभागी भाग्य
हीनः संभूयो भवति नरकवासी सर्वलोकैकनिंद्यः ॥ ४५ ॥ प्रतिप्रदानं ।
शरणागतस्य स्त्रिया वधो ब्राह्मणस्वापहारः ॥ मित्रद्रोहस्तानि चत्वारि

षाक्रमक्रत्यागश्चैवसमोमतोमे ॥ ४६ ॥ धर्मार्गतंप्राप्यधनंयजेतविद्या
लसैर्वातिथीभोजयेच्च ॥ अनादत्तानस्यपरैरदत्तमेषागृहस्थोपनिषत्प्र
शस्ता ॥ ४७ ॥ भयंप्रमत्तस्यवनेष्वपिस्याद्यतःसमुत्थानमनेकदूषणः ॥
जितेंद्रियस्यात्मरतेर्बुधस्यगृहाश्रमःकिंनुकरोत्यवद्यम् ॥ ४८ ॥ यःषट्
सपत्नान्विजिगीषमाणोगृहेष्वनिर्विश्ययतेतनश्वर्वेषु ॥ अत्येतितद्गोत्रि
णकृज्जितारीन्स्त्रीलोभकामैर्विचरेद्धिपस्थित ॥ ४९ ॥ स्वकर्मधर्मार्जितना
जीविनांस्वेष्वेवदारेषुसदारतानां ॥ जितेंद्रियाणामतिथिप्रियाणां
गृहेपिमोक्षःपुरुषोत्तमानाम् ॥ ५० ॥ अधीयीतब्राह्मणोयजेतदद्या

का॰ त्र॰
८

दियात्तीर्थमुख्यानि चैव ॥ अध्यापयेद्याजयेच्चापि याज्यान्प्रतिग्रहान्वा
विदितान्प्रतीच्छेत ॥५१॥ तथा राजन्यो रक्षणं वै प्रजानां कृत्वा धर्मेणा
प्रमत्तोऽथ दत्त्वा ॥ यज्ञैरिष्ट्वा सर्ववेदानधीत्य दारान्कृत्वा पुण्यकृदाव
सेद्गृहान् ॥५२॥ स धर्मात्मा धर्ममधीत्य पुण्यं यदिच्छया व्रजति ब्रह्म
लोकम् ॥ वैश्योऽधीत्य कृषिगोरक्षपण्यैर्वित्तं चिन्वन्पालयन्नप्रमत्तः ॥५३॥
प्रियं कुर्वन्ब्राह्मणक्षत्रियाणां धर्मशीलः पुण्यकृदावसेद्गृहान् ॥ परिच
र्यां वन्दनं ब्राह्मणानां नाधीयीत प्रतिषिद्धोऽस्य यज्ञः ॥५४॥ नित्योत्थितो
भूतयेऽतन्द्रितः स्यादेवं स्मृतः शूद्रधर्मः पुराणः ॥ एतान्राज्ञः पालयन्नप्रम

नो नियोजयत्सर्ववर्णान्स्वधर्मे ॥ ९१ ॥ एकात्मा समहृतिः प्रजास्व
नाधर्मिकान्न दण्ड्येत कामात् ॥ श्रेयांस्तत्र यदि विद्येत कश्चिद्दः भित्वा
नः सर्वधर्मोपपन्नः ॥ ९२ ॥ श्रेयः प्रजापालनमेव राज्ञो यस्मात्परा येह
कृत्वा स्वपुण्यमसाम ॥ हन्तान्यथा हृतघ्नः प्रजानामसरक्षिता करहारो हि
मन्ति ॥ ९४ ॥ सम्यग्वेदानध्याप्य शास्त्राण्यधीत्य सम्यग्राष्ट्रं पालयित्वा स
ह्यात्मा ॥ चातुर्वर्ण्यं स्थापयित्वा स्वधर्मे राज्ञा धीमान्मोदते देवलोके ॥
९६ ॥ जित्वा शत्रून्पालयित्वा प्रजाश्च सोमं पीत्वा तर्पयित्वा हि जाग्र्यान् ॥
युद्धान्ते दंडधारयित्वा प्रजानां युद्धे हतो मोदते देवलोके ॥ ९७ ॥ सर्वं वेदं

का॰
त्रे॰
५

यज्ञहेतोः समर्जितं इत्यर्थं प्रकाशांश्च स्वयंभूः ॥ सर्वैर्द्विवैः पंडितोत्तमः स
मोमं यज्ञं कृत्वा मोदते देवलोके ॥ ६ ॥ आत्मत्यागः सर्वभूतानुकम्पा
लोकत्राणे मोक्षणं पालनं च ॥ विप्रस्मानां मोक्षणं पीडितानां त्राणे
धर्मे विद्यते पार्थिवानां ॥ १० ॥ निर्मर्यादः कामसंधं प्रवृत्ताभीतारा
ज्ञोनाधिगतं त्रिपाद ॥ शिष्टाश्चान्ये सर्वधर्मोपपन्नाः साध्वाचाराः स
द्धधर्मं चरेति ॥ ११ ॥ विद्याज्ञानी सर्वभूतानुकंपी देहत्यागे चाहवे धर्म
मत्राश ॥ भुवः संस्कारं राजसंस्कारयोगमभैद्यचर्यापालनं च प्रजा
नाश ॥ १२ ॥ संपाल्य लोकमवनिं वसुभानि कृत्वा कार्याणि भूपतिरसु

सैः शेषाग्रुरेतत्रय ॥ ५५ ॥ तदाश्रीतिः क्कस्यात्तनुधनधरादारविषयाश्रा
वीभूतो देहः पतति यदि तेषां च नवचा ॥ अवश्यं विश्लेषे बहुलमलपा
त्रां वततनवो स्वयं स्वकाले हेश्यमस्ववमंतेतेब्रजसाते ॥ ५६ ॥ देहे स्थिरा
मांसरुधिरेभिमतिं त्यजन्त जायाद्यतनादिषु मदाममतां विमुञ्च ॥ ५७
श्पणानि षां जगदिदं तृणमंग लिष्टं वैराग्यरागरसिको भव भक्तिनि
ष्ठः ॥ ५८ ॥ धर्मं भजस्व सततं त्यज लोकधर्मान्सेवस्व धीरपुरुषाञ्जहि
कामतृष्णां ॥ अन्यस्य दोषगुणचिंतनमाशु मुक्त्वा सेवाकथारस
महो नितरां पिब त्वं ॥ ५९ ॥ अमेध्यपूर्णे क्रिमिजालसंकुले स्वभावदुर्गंधि

का० वृं ४

निशौ च वर्जिते ॥ कलेवरे शूद्रपुरीषभाजने रमंति मूढा विरमंति पंडि
ताः ॥ ४४ ॥ वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपरा।
णि ॥ तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥ ४६
ग्रस्तानीव नवनीलनीरजदलोपात्तानि सत्कंचुकत्वग्गात्राण्यवरिलामि
वं यदि शुनर्नैतन्य जानांपतिः ॥ यस्य गृहस्य दक्षिणे प्रविशिनस्य गामस्य गृहं।
गृह्णतो गृध्रं ध्वांक्षं कं भ्रुनो पिप्यननः क्रौंचा स्वकीयान वारयेत ॥ ४५ ॥ मां
सासृग्मज्जास्थिविट्तिलमलमूत्रपात्रं रोगगृहं दृष्टि विवर्णानि रयान्नु कारि
णं च दुःखं निर्विनश्वरमाशु विमोहनं नाकीयदेहे निकरे हितनातनो।

ति ॥ ५८ ॥ किमपद्धिं मया न त्वचैव्यमतो हं यशः शरीरे भवमेदयालुः ॥ एकां
नविधं सिद्धमद्विधानां नापि देहेन नाश्यावलम्मौलिकेषु ॥ ५९ ॥ देशः स्मरस्करः
दृष्टि लोगगनच्छन्नगो शज्ञा ज्ञयोद्वर्जने घ्राया यामः स्रजने षुदुर्भवतरः काले
भयं चाधुनि ॥ मिथं क्लिश्यन्तेन गुणो घ्नगुणिता हृदेधनेवान्यवानिः स्नेहाव
नवच्छन्नाचलतये स्वास्थ्य शरीरे कृतः ॥ ६० ॥ यामेवनाविप्रणयमाम्रुपैति ।
गर्भनिवासं नर देव लोकः ॥ ततः प्रभृत्यस्यवलितप्रयाणः सप्रसंदृष्टस्पृह्य ।
समीपमेति ॥ ६१ ॥ अहमिह कृतविद्यो वेदिता सत्कलानां धनपतिरहमे ।
को रूपलावण्यपात्रः ॥ इति कृतगुणगर्वैः क्लिश्यते किं जनो यं कलिपय ।

का॰ त्रि॰ ८०

दिनमध्येसर्वमेतन्नकिंचित॥८२॥कदावाराणस्याममरतटिनीरोधसि
वसन्वसानःकौपीनंशिरसिनिदधानोञ्जलिपुटं॥अयेगौरीनाथत्रिपुर
हरशम्भोत्रिनयनप्रसीदेतिक्रोशन्निमिषमिवनेष्यामिदिवसान्॥८३॥
अहौवाहारेवाबलवतिरिपौवासुहृदिवामणौवालोष्टेवाकुसुमशय
नेवादृषदिवा॥तृणेवास्त्रैणेवाममसमदृशोयान्तिदिवसाःकदापुण्या
रण्येशिवशिवशिवेतिप्रलपतः॥८४॥सँस्मादेवसतात्वयाविरचिता
व्यर्थाःप्रयासास्त्वरेआत्मान्त्रातुर्वेमनोनशान्तिपदवीप्राप्ताकथंचित्किल
धीमन्तोबहुधाविचिन्त्यमरणंपर्यन्तदुःखंक्रियासेवन्तेवनतलोधनाव।

ग्रमतास्तु खेी स्यात ॥ येनाविलो न च जनो न कृतस्वधर्मः किं न स्यतीर्थे

न परसाकृतवभिश्च किं स्यात ॥ ९४ ॥ श्रुत्वौ गुणाः श्रुतं हदीपयं तिप्रसत्ता चे।

कौलं च चेटमः श्रुतेच ॥ पराक्रमस्याबडुभाषिता च दानेयथाशक्तिकृ

तज्ञता च ॥ ९५ ॥ एतान्गुणांस्तान महानुभावानेको गुणः संश्रयते प्रस

ह्य ॥ राजा यदा सत्कुरुते मनुष्यं सर्वान्गुणानेष गुणो विभाति ॥ ९६ ॥ श्रे

यस्तस्मादिहविंदेन कश्चिदेवविजानतः सर्वधर्मोपपन्नः ॥ एतेनाष्टमन्त्र।

शिष्या न जानन्ति चेत्कृष्ट्योदिनितस्मिन्त्र साधु ॥ ९७ ॥ यदा दृष्ट्रोप्ररभूमौन्न।

शंसो बलप्रकोपाहुल मा विदानः ॥ ततो राज्ञा समभवयुद्धमेवं तनचजा।

का॰
नी॰
१०

10/2

तेनवर्णाश्रमस्थितिर्वत्र्स्या ॥ ५६ ॥ स्वामीचमंत्रीचसुहृच्चकोशोराष्ट्रंचदुर्गंच
बलंचसप्ताङ्ग ॥ सङ्गंगणराज्यंपरिपालयेद्यः सत्योपपंक्तिंचसराज्ञा।
राज्ञः ॥ ५७ ॥ नहिप्रमत्तेननरेणलभ्याविद्यातपः श्रीर्विमलंयशोवा
तस्मात्प्रमादः सकलार्थवैरीविवेकशास्त्रेणविनाशयत्त्वाशु ॥ ५८ ॥
निखिलजनहितैषीशास्त्रसत्सङ्गरागीप्रतिदिनमवनीशः साव।
धानोजितात्मा ॥ सकलनियतकृत्यंदेशकालानुसारीविहितमसम।
यमेवप्रीतितः संविदध्यात ॥ ५९ ॥ प्रभवतिपरसर्वानैककार्याणिकर्त्तुं
कुशलमतिरपीशोनैककालेक्रियावान् ॥ इतिनहिनरपालः शेषयेत

१०

कृत्स्योपेक्षं बहुलविफलचेष्टालसस्य हेतोर्हितार्थी ॥ २१ ॥ शान्तपरिमित
कार्यत्यागश्रवीन्द्रभोजी दृष्टाशान्तेभ्यपहाय स्थानकारी जनो यः ॥ शुभ
वितरणशालीलक्तकार्ये विहाय हरिभजनरतेस्तस्यातिकोटिसिद्धि।
त्वा ॥ २२ ॥ इह परपरिवाहो नाकनाशो यतः स्यादुभयमपयशस्तः कस्त्वाशु
पेक्षां सहेत ॥ अन्तर्ज्ञहितमनाः सत्स्वर्वतांस्थः करिष्यामि इति मतिमवनीशो
नाशयेज्ञाशयो यः प्राप्नु ॥ २३ ॥ शमदमशिविनयाद्यैः सद्विचारैर्महार्हैः पर।
महितनितरानैरूप्यमैः साधुभिष्ठ ॥ निरवयनगरस्थूलालस्यवैरी विज्ञेयो
यदिविजयरतिः स्याद्भूमिपालस्य तर्हि ॥ २४ ॥ इह विततयशाः स्यात्सवे

का·
त्रः
११
॥

त्ालस्पज्ञेनाविधिहरिशिवलोकान्यातिलोकेशप्रजः ॥ शिवमज।
रमनादिहैतदीनंवंदंयत्रदंपिधरणिपालोयातिधीरोदयालुः ॥ ५ ॥
प्रथमतङ्हरजांमोत्तमाम्राज्यकामंउभयविधसबाह्याभ्यंतरांत्वै
रिवर्गान् ॥ जयतिजयनशीलोदेहदेशीयरत्नांकुरुतइद्वनरेंद्रोराज
तैकैसंपद ॥ ६ ॥ स्वयमुचितपदस्थोमामवगौरिकानामनुचितप
दलिप्सामाजनानांस्वदेशपाशः ॥ प्रवर्तिपरमधर्मेवर्त्मनामानेजितात्मा।
भवतिभुवनशोभाभूषणंभूमिपालः ॥ ७ ॥ शुभमतिकृतदानांमोद।
कारीदुष्टलोमलिनमतिमतांस्याद्दण्डहेतोधर्मराजः ॥ वितरणगणसे

११

वाल्पो ल्पवा ह्यर्थं मार्गं विभजन्ति जनमान्यो यश्चन्द्रहीमराज्ञा ॥ ६६ ॥ ऋ
पनयस्य तु लंचेतसा सार्वभौमाधिपत्यं भवति त्वणसमानेन हि दृष्टं यश्च य।
त्वात ॥ भवन्ति यदि स्वनीतेः स्वल्पदेशाधिपत्ये नदपि स्वनराज्येन य
मीशोन सम्यक् ॥ ६७ ॥ अभिलषन्ति महत्त्वं चेत्तदा दानमानैर्जनपदजन
भूम्यां भेदलोहंदुतस्य ॥ नयन्ति श्रमनेशः स्वाल्पवधणा त्विदध्यादि।
मललतम मतिनीं मे विवशपा यथा स्या ॥ ६८ ॥ भयविनयसमेतो राजव
षणोयथा त्मिनगारवसति लोकोमेविवगेष्वयद्वत ॥ नवपतिदिपितद्दा।
त्केशवसैववपणो जितनिखिलमदः स्यान्नान्यवशपः कदापि ॥ ६९ ॥ स

का॰
त्रुः
१२
12

कलिजजनानां धर्मषष्ठांशभागी भवति नृपतिर्वर्यो धर्मतो वर्त्त
मानः ॥ अविहितकरणे नां धर्मषष्ठांशभागी तत्तदितरजनेभ्यो राज्ञ
पश्चात्त्रिभेदः ॥ ९२ ॥ सकलकलुषघातानौषधं पावनं सत्कथिनामि
ह श्रुत्वैनीहै भूमिगोस्वर्णदाने ॥ तदिह परमलोकप्राप्तिकामः प्रयत्ना
च्छ्रणुतिरमलात्मा आत्मनः श्रद्दधानः ॥ ९३ ॥ सकलनिगमवेद्या
सत्क्रिया सत्क्रियातः प्रभवति सुकृतं तज्जोगमोक्षैकमूलं ॥ सुकृत
परमहेतुः केशवः प्रजितेस्मिन्भवति सकलवंद्यो भोगमोक्षैकभा
गी ॥ ९४ ॥ स्फटिक इव महात्मा निर्मलो योगभोगी विषयरसविरा

१२

गीसच्चिदानन्दरागी ॥ नरपतिरितिमार्गे वर्त्तमानः क्रमेण विधिरुची
शिवलोकान्मोत्तमं नैव याति ॥ ६५ ॥ स्वाचारं परितोषितिलिङ्गिनमपि
ज्ञात्वा यत्नः कुर्वन्तस्त्वस्मात्स्वच्छमतीन्विहाय सकलश्रेयः प्रतीपान्वृखे
लान् ॥ कर्यासज्जनसंगतिर्मतिमतां श्रेयोर्थिनां सर्वदा संततः समरदा
यिनी श्रवहति कुर्वति ज्ञानत्रियत्न ॥ ६६ ॥ प्रातः प्रत्यहमेव चारुशयनाद
त्थाय धातानि चिरं संचिन्त्य प्रथमं विधाय विमलं सत्संगमात्विवेकं ॥ सद्ध
र्मानृतपानपूर्णमनसो नीरागवैराज्ञनां स्थक्रेकारणकार्यरूपवशगा
श्रीविष्णुपादाब्जधीः ॥ ६७ ॥ त्रैलोक्ये भेदबुद्ध्याभयकलहयुताः कामनाग्र

का॰
त्र॰
१३
13

त्त्वद्विज्ञानाल्लोकाः संभूय समवेत्य हि सुरगणमानवहनात्थितदर्शनम् ॥ पुत्रं
स्वायंभुवं मोक्षपथदर्शनतत्त्वेन नानावीकृतं तत्त्वधर्मांशं तत्त्वषष्टप्रदर्श
र्शनतदा सोऽथ लोकान्प्रवक्त ॥ ८ ॥ भागार्थी केवलं यः सकलजनकल
ङ्काशभागी भवेत्संख्याकल्पांतेन वधोधः प्रविशति समनंतेभोगलिप्सुः क
लंकी ॥ राजा रत्नाप्रवीणो यदि भवति नरात्र स्वलोकाधिकारी भूत्वा
मोहं त्यक्त्वा प्रयाति प्रथितगुणगणो नीतिमूर्तिर्दयालुः ॥ ९ ॥ वाञ्छा सत्त्व
वसत्त्वः मे परस्त्रीति निर्णीतौ व्रता विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति निरतिर्लो
कापवादाद्भयं ॥ भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खलेषु

१३

द्भुते निवसंति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥ १० ॥ ये हीनेषु दया।

लवः स्पृहा नियानल्पोपि न श्रीमदोन्मग्ना ये च परोपकारकरणो हृष्यं

न्ति ये याचिताः ॥ स्वस्थाः संति च यौवनेदेयमहाव्याधिप्रकोपेपि ये।

तैः स्तंभैरिव सुस्थिरैः कलिभराक्रांता धराधार्यते ॥ ११ ॥ त्यजत जनत दुर्ज

न संगं सर्वदुःखैकमूलं भजत जनत सज्जनसंगं सर्वसौख्यैकहेतुं ॥ कुरुत नह्

कृतघ्नं नैहि हे नराः सर्वदैव स्मरत न नु धनानां दुःखदं चालमेव ॥ १२ ॥ यो

ग्यतैव सततं करणीया सन्मतिः प्रतिदिनं जननीया ॥ साधुसंगतिरि

हारणीया संगतिः कुमतिनां त्यजनीया ॥ १३ ॥ कस्य किंचिदपि नो हर

का॰
त्रैः
१५

15

शरणीयं मर्मवाक्यमपि नोच्चारणीयं || हेलया भवजलेन तरणीयं श्रीपतेः प
दयुगं स्मरणीयम् ||१४|| परमतत्त्वलमुपैति मिलितोच्चैः प्रथममन्तरमतिरेव
लालनीया || फलमभिलषता कृषीवलेन प्रथममन्तरं न तु कृष्यते धरैव ||
१५|| उदीरितोर्थः पशुनापि गृह्यते हयाश्च नागाश्च वहन्ति चोदिताः || अ
नुक्तमप्यूहति पण्डितो जनः परेङ्गितज्ञानफला हि बुद्धयः || १६ || नम्रत्वे ।
नोन्नमन्तः परगुणनुतिभिः स्वान्गुणान्ख्यापयन्तः स्वार्थान्संपादयन्तः ।
सततबहुतरारम्भयत्नाः परार्थे || क्षान्त्यैवाक्षेपरूक्षाक्षरमुखरमुखान्दु
र्मुखान्दूषयन्तः सन्तः साश्चर्यचर्या जगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्चनीयाः ।

१५

|९७|| मनसिवचसिकायेपुण्यपीयूषपूर्णास्त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिःप्री
णयंतः॥ परगुणपरमाणूंपर्वतीकृत्यनित्यंनिजहृदिविकसंतःसंतिसं
तःकियंतः॥ ९८॥ तृष्णांछिंधिभजक्षमांजहिमदंपापेरतिंमाकृथाःसत्यं
ब्रूह्यनुयाहिसाधुपदवींसेवस्वविद्वज्जनं॥ मान्यान्मानयविद्विषोप्यनुन
यप्रच्छादयस्वान्गुणान्कीर्तिंपालयदुःखितेकुरुदयामेतत्सतांलक्ष
णम्॥ ९९॥ पद्माकरंदिनकरोविकचंकरोतिचंद्रोविकासयतिकैरवच
क्रवालं॥ नाभ्यर्थितोजलधरोपिजलंददातिसंतःस्वयंपरहितेषुकृता
भियोगाः॥ १००॥ भवंतिनम्रास्तरवःफलोद्गमैर्नवांबुभिर्भूरिविलंबिनो

का॰
व्यं॰
१५
15

घनाः॥अनुद्धताःसत्पुरुषाःसमृद्धिभिःस्वभावएवैषपरोपकारिणां॥१॥
पिबंतिनद्यःस्वयमेवनांभःस्वयंनखादंतिफलानिवृक्षाः॥अंभोधरो
वर्षतिनात्महेतोःपरोपकारायसतांविभूतयः॥२॥श्रोत्रंश्रुतेनैवन
कुंडलेनदानेनपाणिर्नचकंकणेन॥विभातिकायःकरुणापराणां
परोपकारेणनचंदनेन॥३॥रत्नाकरःकिंकुरुतेस्वरत्नैर्विंध्याटवी।
किंकरिभिःकरोति॥श्रीखंडखंडैर्मलयाचलःकिंपरोपकारायसतां।
विभूतयः॥४॥पद्माकरंदिनकरोविकचंकरोतिचंद्रोविकासयतिकै
रवचक्रवालं॥नाभ्यर्थितोजलधरोपिजलंददातिसंतःस्वयंपरहितेषु।

१५

कृताभियोगाः ॥५॥ स्वर्गागनानामिह जीवलोके चत्वारि तेषां हृदये
स्फुरंति ॥ दानप्रसंगो मधुरा च वाणी देवार्चनाभ्यागततर्पणं च ॥६॥
दानाय लक्ष्मीः सुकृताय विद्या चिंता परब्रह्मविनिश्चयाय ॥ परोप
काराय वचांसि यस्य वंद्यस्त्रिलोकीतिलकः स एव ॥७॥ अधिगततपरा
मात्मनोऽपि मत्येभवत्वलोकनशांतदुष्कृतस्य ॥ समस्तफलमिहाद्यज्ञ
स्तस्माधोमकलभयापहृतोहिंसाधसंगः ॥८॥ हृष्टंहृष्टंपुनरपिपुन
स्पृष्टंचारुगंधंब्लिङंब्लिङंपुनरपिपुनःस्वादुरेवत्वदंडः ॥ तत्तत्तत्त्व
नरपिपुनःकांचनंचारुगंधंमाल्यानांतेपिसुकृतिविकृतिर्जायतेनोनम।

वर्तीम

का. त्रं:
१६
16

मानाय ॥ ९ ॥ प्रहृंजनस्य भुवनल्लनींबुधियपयः प्रवेशाह्रीकृतंलग्नंतीरव
नेवनेचवरमितंवालंलघ्याविडितम् ॥ विक्रीतंवलितंननः खलबिशिला
ह्रह्रंजनैश्चन्दनंवनंतेशिवेरेविपलवपिशुणीकोनामवाश्रूयते १०
ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो ज्ञानस्योपशमः श्रु
तस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः ॥ अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवितुर्ध
र्मस्य निर्व्याजता सर्वेषामिह सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥ ११ ॥
जवो हि सप्तेः परमं विभूषणं त्रपाङ्गनायाः कृशता तपस्विनः ॥ द्विज
स्य विद्यैव पुनस्तथा क्षमा शीलं हि सर्वस्य परं विभूषणम् ॥ १२ ॥ वह्नि

१६

स्तस्यजलायतेज्जलनिधिः कुल्यायतेतत्क्षणान्मेरुः स्वल्पशिला-
यते मृगपतिः सद्यः कुरंगायते ॥ व्यालो माल्यगुणायते विषरसः पी-
यूषवर्षायते यस्यांगेखिललोकवल्लभतरं शीलं समुन्मीलति ॥ १४ ॥ य-
स्यास्ति शीलं खलु बंधुभिः किं दीपादिना किं खलु यस्य बुद्धिः ॥ किं भू-
षणैर्यस्य यशो विशालं यस्यास्ति धर्मः किमु तस्य वित्तैः ॥ १५ ॥ यथा च-
तुर्भिः कनकं परीक्ष्यते विघर्षणच्छेदनतापताडनैः ॥ तथा चतुर्भिः पु-
रुषः परीक्ष्यते गुणेन शीलेन कुलेन कर्मणा ॥ १६ ॥ दानेन तुल्यं धनमा-
स्ति किं वा संतोषतुल्यं सुखमस्ति किं वा ॥ विभूषणं शीलसमं कुतोस्ति

समुन्मीलति

का॰ वृः ८ 47

लाभोस्ति नारोग्यसमः सुखाय ॥ ६ ॥ कांताकटाक्षविशिखा न लुनंति यस्य चित्तं न निर्दहति कोपकृशानुतापः ॥ कर्षंति भूरिविषयाश्च न लोभपाशा लोकत्रयं जयति कृत्स्नमिदं स धीरः ॥ ७ ॥ निंदंतु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवंतु लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टं ॥ अद्यैव वा मरणमस्तु युगांतरे वा न्याय्यात्पथः प्रविचलंति पदं न धीराः ॥ ८ ॥ प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः प्रारभ्य विघ्नविहता विरमंति मध्याः ॥ विघ्नैः सहस्रगुणितैरपि हन्यमानाः प्रारब्धमुत्तमगुणा न परित्यजंति ॥ ९ ॥ अस्यापि नो स्फुलति हरः किल कालकूटं कूर्मो बिभर्ति

८

मो°

धरांणीविलसद्भागे ॥ अथासौ निधिर्व्वह्नि नितः सद्वाद्वाग्निमङ्गीकृ।
तं सुकृतिनः परिपालयंति ॥ २० ॥ अर्थैः स्वर्वं कीर्त्तिरपीह मा भूद्दैन्यं।
एवास्तु न घापि धीराः ॥ निजप्रतिज्ञामनुरुध्यमाना महोद्यमाः कर्म्मस।
मारभंते ॥ २१ ॥ लज्जां गुणौघजननीं जननीमिवार्यामत्यंतशुद्धहृदया।
मनुवर्त्तमानाः ॥ तेजस्विनः सुखमसूनपि संत्यजंति सत्यव्रतव्यसनि।
नो न पुनः प्रतिज्ञां ॥ २२ ॥ विघ्नैः पुरा रविरथादपि खंडमूर्द्धानि ष्प्रबलमाप
वचनात्किल लंघयोनैः ॥ नाद्यापि लंघयति सत्यमतिः प्रतिज्ञामङ्गीकृ
तं सुकृतिनः परिपालयंति ॥ २३ ॥ रामस्य कारगहनेपि वनेनिवासंभी।

धा ३

का॰
नु॰
१८
18

ध्योऽज्ञहारमनमानेपिविवाहचिंताशु ॥ कर्णोजघ्यानपतितेसमरेनभीम
मंगीकृतेस्वकृतिनःपरिपालयंति ॥ २४ ॥ दोषाकरोपिकुटिलोपिकलं।
कितोपिमित्रावसानसमयेविहितोदयोपि ॥ चंद्रस्तथापिहरवल्लभता
मुपैतिनैवाश्रितेषुगुणदोषविचारणास्यात् ॥ २५ ॥ किंपौरुषंरक्षतिये।
नार्तान्किंवाधनंनार्थिजनाययत्स्यात् ॥ साकिंक्रियायानहितानुबं।
धाकिंजीवितंसाधुविरोधियत्स्यात् ॥ २६ ॥ अर्थेनकिंकृपणहस्तगतेनव
तेनरूपेणकिंगुणपराक्रमवर्जितेन ॥ मित्रेणकिंव्यसनकालपराङ्मु।
खेनज्ञानेनकिंबहुशठाधिकमत्सरेण ॥ २७ ॥ कोलाभोगुणिसंगमःकि

१८

मस्तत्वं प्राज्ञेनैर्मित्रलोकाद्धानिः सम्यक्श्रुतिनिपुणलोका धर्मकृद्यो।
रतिः ॥ कः शूरो विजितेंद्रियः किमधने लिप्सा तथा किं धनं विद्या किं स्व।
त्वं श्रवणामृतमनेन ज्ञानं किमात्मफलम् ॥ २८ ॥ किं चित्रं यदि नीतिशास्त्रनि
पुणो राजा भवेद्धार्मिकः किं चित्रं यदि नीतिशास्त्रनिपुणो विप्रो भवेत्पंडि
तः ॥ किं चित्रं यदि रूपयौवनवती साध्वी भवेदंगना तच्चित्रं यदि निर्धनोपि
पुरुषः पापं न कुर्यात्क्वचित् ॥ २९ ॥ दाक्षिण्यं स्वजने दया परिजने शाठ्यं।
तथा दुर्जने प्रीतिः साधुजने स्मयः खलजने विद्वज्जने त्वार्जवम् ॥ शौर्यं
शत्रुजने क्षमा गुरुजने नारीजने धूर्तता ये चैवं पुरुषाः कलासु कुशला

कु॰
१५
19

स्तेष्वेव लोकस्थितिः ॥ ३० ॥ दयार्द्रतान्तन्तवाक्यरूपणीयधर्मणः सम
तागुपेतः ॥ सद्बुद्धिधर्मोऽद्वयं स्वकीर्तिर्ज्योत्स्नाग्विततोह्लादयते विलो
की ॥ ३१ ॥ यस्मिन्न विपदि विघातः संपदि हर्षो रणे च भीरुत्वम् ॥ तं भुवन
त्रयतिलकं जनयति जननी सुतं विरलम् ॥ ३२ ॥ अधीतशास्त्रा बहुश्रु
तार्थाः धर्मैकनिष्ठास्सततैकवाचः ॥ यशोधनाश्लीलहताधियो द्विजवृद्धास्ते
सर्वे सिद्धिं नैमि तोच नमां गे ॥ ३३ ॥ न सा सभा यत्र न संति वृद्धा वृद्धा न ते ये
न वदंति धर्मम् ॥ धर्मः स नो यत्र न सत्यमस्ति सत्यं न तद्यच्छलमभ्युपैति ॥
३४ ॥ अज्ञात्वा हृदयं धर्मं दृष्टं न वैफल्यं विद्याद्धृदयं शमाचारापि हृदमः ॥ कार्यो

२९

कार्यं प्रजयितुं नाम समाश्रयः संप्रत्येतद्वहिस्तु लोके कदाचित् ॥ ३० ॥ दृष्टा मीनेन
नेत्रा स्वशीलनलज्जलैः स्नातं नेत्रस्फाव लीन श्रीखण्डविलेपनं स्रग्विष
ति प्रसंगमयथापि नग्न ॥ प्रीत्यै सज्जनभाषितं प्रभवति प्रायो यथा चेतसः
सद्युक्त्या च पुरस्कृते सुकृतिना माकृष्टिमंत्रोपमम् ॥ ३१ ॥ सकलजगद
धीशो केशवो भक्तिरेकाश्रत हितन च नाना ग्रंभोजनं देहदृष्टौ ॥ रत्नमपि
तनयार्थं स्वर्णमाजीवितेषां त्रिभुवनजननवन्द्यास्संकटे ते नवेलि ॥ ३२ ॥
श्रद्धेतव्या त्रयीनित्यं भवितव्यं विपश्चिता ॥ धर्मेतो धनमाहार्यं यच्चैवं
च प्रयत्नतः ॥ ३३ ॥ यहाप्रिकर्ण्वैनो नान्या जगत्स्वामिमेति ३ चक ॥ तत्कृते ।

का॰
त्र:
२०

२८०

ध्यमशंकेन यत्त्रातोऽयं महाराजने ॥ ४ ॥ इज्याध्ययनदानानि तपः सत्यं ध
तिः क्षमा ॥ अलोभ इति मार्गोयं धर्मस्याष्टविधः स्मृतः ॥ ५ ॥ तत्र पूर्वश्च
तुर्वर्गो दंभार्थमपि सेव्यते ॥ उत्तरस्तु चतुर्वर्गो नामहात्मस्वतिष्ठति ॥ ६ ॥
वाच्यर्थो नियताः सर्वे वाङ्मूला वाग्विनिःसृताः ॥ यस्तु तां स्तेनयेद्वा
चं स सर्वस्तेयकृन्नरः ॥ ७ ॥ अग्निहोत्रमधीतं च दानाद्याः सकलाः क्रि
याः ॥ भजंते तस्य वैफल्यं यस्य वाक्यमकारणम् ॥ ८ ॥ श्मशानवद्वर्ज
नीयो नरः सत्यबहिष्कृतः ॥ नातः परतरं धर्मं वदंति पुरुषस्य तु ॥ ९ ॥ अ
प्रियं परुषं चापि परद्रोहं परस्त्रियं ॥ अधर्ममनृतं चैव दूरात्मा तो निवर्त्ते

२०

येत् ॥ ४८ ॥ इंद्रेतिं दंतमध्यमाने हि मद्भक्तो निर्गतेव वचः ॥ क्रमेग्रीवेवनीचानां
निर्गम्य प्रविशेत्स्वनः ॥ ४९ ॥ तद्रागच्छ हृत्करोपरस्पृयत्तस्थयोद्विजः ॥ पते
स्वर्गे महीयते ये चान्ये सत्यवादिनः ॥ ५० ॥ जिह्वाग्रे वसते लक्ष्मीर्जिह्वा
ग्रे मित्रबांधवाः ॥ जिह्वाग्रे बंधनं शत्रुर्जिह्वाग्रे परमं पदम् ॥ ५१ ॥ ब्राह्म
णाः कस्य वक्तव्याः कस्य वा कन्दचारिणः ॥ शूद्रो वैदेहिवत्स्यं ते कामगाः
पतितो ये यथा ॥ ५२ ॥ तपोयज्ञस्तपो विद्याभैक्ष्यमिंद्रियनिग्रहः ॥ ध्यान
मेकांतशीलत्वं तुष्टिर्दानं च शक्तितः ॥ ५३ ॥ ब्राह्मणानां महाराज चेष्टाः
संसिद्धिकारकाः ॥ तस्माद्धि हि महाराज ते ब्राह्मणलक्षणम् ॥ ५४ ॥ चत्व

का॰
तु॰
२१
21

वैदेहोपि द्विजैर्हीनः शूद्रात्स परतः स्मृतः ॥ पठकाः पाठकाश्चैव ये चान्ये शा
स्त्रचिन्तकाः ॥ ५२ ॥ सर्वे व्यसनिनो राजन्यः क्रियावान्स पण्डितः ॥ न
शरीरमलत्यागान्नरो भवति निर्मलः ॥ ५३ ॥ मानसे तु मले त्यक्ते भव
त्यन्तनिर्मलः ॥ क्षत्रियाणां च वक्ष्यामि तथापि विदितेषु नः ॥ ५४ ॥ य
ज्ञो विद्या समुत्थानं संतोषः श्रियं धृति ॥ दंडधारणमस्त्रेषु प्रजानां
परिपालनं ॥ ५५ ॥ वेदज्ञानं तथा कृत्स्नं तपः सुचरितं तथा ॥ द्रविणो
पार्जनं भूरि पात्रेषु प्रतिपादनं ॥ ५६ ॥ एतानि राज्ञां कर्माणि सुकृतानि
विशांपते ॥ इमं लोकममुं लोकं साधयन्तीति नः श्रुतम् ॥ ५७ ॥ तेषां ज्या

२१

यस्त्वकौं तेयदंडधारणे प्युच्यते ॥ बलेंदिहृविये निल्बले दंडः सा
माहितैः ॥५८॥ एतास्त्वेष्टाः क्षत्रियाणां राजन्यसिद्धिकारकाः ॥ यो ब्रा
ह्मणस्य साहाय्यं कुर्यात्स्वेष्टकृद्धित ॥५९॥ क्षत्रियः सशुभां ज्ञोका
नाप्नुयादिति मे मतिः ॥ पापैः सह न संदध्याद्राष्ट्रगुणं न कारयेत ॥ ६०
क्षात्राद्यायुक्तसत्कार्यो विद्वान्सम्यग्युधिष्ठिर ॥ गोमंतो धलिनस्त्रैव परि
पाल्या विशेषतः ॥६१॥ व्यवहारेषु धर्मेषु नियोज्यास्तु बहुश्रुताः ॥ गुण
युक्तेऽपि नैकस्मिन्विश्वसेत विचक्षणः ॥६२॥ अवलिप्तोऽविनीतो मानी
लुब्धोऽनार्यचकः ॥ एतस्मात्तु स्मृतो राजा इदं नेइति चोच्यते ॥६३॥ येरक्ष

माणां हीयंते दैवेनापहृते नृपे ॥ न स्वकैश्चापि हृन्यंते तत्सर्वं राजकिल्वि
षम् ॥ ६४ ॥ कीर्तिं रक्षणमातिष्ठ कीर्तिर्हि परमं बलं ॥ नष्टकीर्तेर्मनु ।
ष्यस्य जीवितं ह्यफलं स्मृतं ॥ ६५ ॥ यावत्कीर्तिर्मनुष्यस्य न प्रणश्यति ।
कौरव ॥ तावज्जीवति गांधारे नष्टकीर्तिस्तु नश्यति ॥ ६६ ॥ विक्रमेण ।
महीं प्राप्तां भरतेनं महात्मना ॥ विक्रमेण च लोकांस्त्रीञ्जितवान्पाक ।
शासनः ॥ ६७ ॥ विक्रमं च प्रशंसंति क्षत्रियस्य विशांपते ॥ स्वको हि धर्मः
शूराणां विक्रमः पार्थिवर्षभ ॥ ६८ ॥ यच्च साम्नैव शक्नोति न कार्यं साधयि ।
तुं नृप ॥ कोहैवशान्मूढकार्यं विग्रहेण समाचरेत ॥ ६९ ॥ प्रत्यर्थाच्चरितं

तां तं परस्वस्पृहणां धृशास्य ॥ स्मेतद्ध त्वं धर्मश्लोघः सवैस्वत्वमेधते ॥
१०॥ उत्सृज्य हृल्लानियम्याहिराज्ञामान्याश्चमानिनः ॥ नियतांश्चेद्विविद्ये
तेनकश्चिद्द्विषेमाचवेत ॥ ४८॥ मत्स्यहिंसेदेवतं धर्मश्चनिष्ठतोषिं
त॥ हंदेनामत्स्यवर्त्तन्याग्रतंर्दमेष्ठिवपार्थिवैः ॥ ४९॥ येस्मकालेस्मसमनसः
सर्वेषहद्यानुपासते ॥ स्निह्यत्प्रमिवारण्यमप्रधृष्याभवंतिते ॥ ५०॥ राज्ञा
धर्मेणकुर्वीत धनसंचयमेकतः ॥ अन्यतस्तेनसततं वर्द्धयेद्दनमाश्रितां।
जान्॥ ५१॥ तस्मात्सर्वं प्रयत्नेन महीयत्नेन पालयेत ॥ पालकस्य यशो।
लोकेबलमायुश्चवर्द्धते ॥ ५२॥ धार्मिकं पालनपरं सम्यक्परत्रंजयश

राजानमभिमन्यंते प्रजापतिमिवामराः ॥ ४६ ॥ सुप्रणेयबह्वागम्यादेशेन्या।
येन परिपालयन्‌ ॥ सर्वदानाधिकं यस्मात्प्रजानां परिपालनं ॥ ४७ ॥ अव।
ह्यमाणाः ऊर्वैतियतिकिञ्चित्किल्विषं प्रजाः ॥ तस्मात्तन्नृपतेर्दंयस्मा।
द्गृह्णात्यसौ करान्‌ ॥ चाटतस्करदुर्वृत्तमहासाहसिकादिभिः ॥ पीड्यमा
नाः प्रजा रक्षेत्कायस्थैश्च विशेषतः ॥ ४८ ॥ प्रजापीडनसंतापात्समुद्भू।
तो हुताशनः ॥ राज्ञः श्रियं कुलं प्राणान्नादग्ध्वा विनिवर्तते ॥ ४९ ॥ गच्छत
स्तिष्ठतो वापि जाग्रतः स्वपतोपि वा ॥ यत्नभूतहितार्थाय तनयस्येव चेष्टि
तम्‌ ॥ ५० ॥ इष्टान्यविधिवर्यांगानननाथाश्रोमिणस्य या ॥ रथयानं जायते य।

स्य ससंगो ध्योऽमूढचेतनः ॥ ८२ ॥ नरस्य यस्य कठिनं मनो बालान्नगोर्थिषु ॥
वृद्धेषु च न तं मन्ये मानुषं राक्षसो हि सः ॥ ८३ ॥ प्राणसंशयमापन्नान्प्रा।
णिनो भयविह्वलान् ॥ यो न रक्षति शक्तः सन्स पापां गतिमाप्नुयात् ॥ ८४
दुःखार्त्तानीदृग्भूतानि विषमस्थान्दुःखैः पृथग्विधैः ॥ केवलात्मसुखे स्वार्थैः।
कोऽन्यः शं सततं रक्षतः ॥ ८५ ॥ भजन्तं तं भक्तमत्याज्यमसद्वृत्याजन्तः स्वकं ॥ नेदृ
नाप्नुयं पापपामिति तस्मान्नहं शक्र दिवं व्रज ॥ ८६ ॥ ब्रह्महत्या गुरोर्घातो गोवधः
स्त्रीवधस्तथा ॥ तुल्यपतैर्महापापैर्भक्तत्याग उदाहृतः ॥ ८७ ॥ दानवत्वं र
क्षितं च धर्मेणानेन मही हिता ॥ चापशुं ग्रस्म यो हृत्वं धर्मराजात्वसारतः

॥८८॥

का॰
तु॰
२४
24

योनकामान्नसंरंभान्नद्वेषाद्धर्ममुत्सृजेत ॥ यथोक्तकारी सोमस्य सलो-
क्यमश्नुवंति ॥ १९ ॥ यशोधर्मं धनं स्वर्गं त्यजंति धनलोभिनः ॥ निरयं या-
पंत्ति ते पापीशं नरकोत्स्यां भजंति ते ॥ २० ॥ गृह्णै वज्ररूपश्च यो हृद्दः सन्निक-
ष्यसि ॥ स्वर्गाद्याण्यपि भागाय भवंति हि विपर्यये ॥ २१ ॥ धर्मसाधकरूपा-
वांघोऽस्तु ख्यातः पंडितः प्रकीर्तितः ॥ धर्माविरुद्धो मध्यस्त्वनिंदितस्तत्र हि पर्ययी
लक्ष्मीकीर्तिकरावाद्यौ तस्यैर्यं च प्रयत्नतः ॥ तयोर्नाशकरूपं वांत्यस्त्यक्त्व-
त्मार्थं श्रमो स्थितः ॥ २२ ॥ राज्ञा प्रवर्त्तितो धर्मो धर्मात्स्वर्गः प्रतिष्ठितः ॥ राज्ञो
यज्ञक्रियाः सर्वायत्ता देवाः प्रतिष्ठिताः ॥ २३ ॥ देवाद्वृष्टिः प्रवर्त्तंते वृष्टेरोष

२४

धयः स्मृताः ॥ ओषधिभ्यो मनुष्याणां धारयेत्स्मृतं हितम् ॥ १४ ॥ मनुष्याणां बयोधाता राजा राजन्यकः स्तनः ॥ रश्माश्रोत्रियममोराजा इत्येवं मनुर्ब्रवीत् ॥ १६ ॥ अराजके जनपदे दोषा जायंति वै सदा ॥ उद्दंतं सततं लोके राजा दंडेन शास्ति वै ॥ १७ ॥ दंडात्प्रतिभयं भूयः शांतिरुत्पद्यते ततः ॥ नोद्विग्नश्चरते धर्मं नोद्विग्नश्चरते क्रियाम् ॥ १८ ॥ हिंसा बलमसाधूनां राज्ञां दंडविधिर्बलं ॥ शुश्रूषा तु बलं स्त्रीणां क्षमा बलवतां बलम् ॥ १९ ॥ शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनं ॥ दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम् ॥ २०० ॥ नृपस्य प्रकृतो देहे चेतन्नावानवस्थितः ॥ मंत्रिणो नवत्रहित्व

का॰
खं॰
२५

मनश्चैव विरोधिनौ ॥ १ ॥ यतेते चैव नाशाय यत्नात्तु भावितेतरेतरं ॥ नृपस्य
तस्य चत्वारो नाशमिच्छन्ति मे रिपवः ॥ २ ॥ कामः क्रोधस्तथा लोभो मोह
स्त्वन्यो महारिपुः ॥ रागो नाम महाभाग्यैर्नेत्रादिद्वारसंवृतिः ॥ ३ ॥ सर्वे
व्यापी महायासः पञ्चद्वारप्रवेशनः ॥ तस्मात्तु मार्गं विशति तद्धि घोरो रि
पुरयम् ॥ ४ ॥ यदा तस्य नृपस्तानि द्वाराण्युपतिष्ठति ॥ तदा स्वस्य बले
नैव नितान्तं क्लेशप्रजायते ॥ ५ ॥ जनानान्तु रागो भवति शत्रुभिर्नाभिभूयते ॥
यमो वैवस्वतो राजन्यस्तवैष हृदि स्थितः ॥ ६ ॥ तेन चेदविवादस्ते मा गं।
गां मा कुरून् गमः ॥ एवमाचरतो वत्स पुरुषस्य गृहे सतः ॥ ७ ॥ धर्मार्थका

२५

मसंप्रवृत्तिः परदेहचेशोभना ॥ जनिता चोपनेता च यस्तु विद्यां प्रयच्छ
ति ॥ ८ ॥ अन्नदाता भयत्राता पंचैते पितरः स्मृताः ॥ राजपत्नी गुरोः प।
त्नी मित्रपत्नी तथैव च ॥ ९ ॥ पत्नीमाता स्वमाता च पंचैता मातरः स्मृताः
किं विहेटमयं पात्रं किं चित्पात्रं तपोमयम् ॥ १० ॥ पात्राणामुत्तमं पात्रं शूद्रा
न्नं यस्य नोदरे ॥ दानपालनयोर्मध्ये दानं श्रेयोऽनुपालनम् ॥ ११ ॥ दानात्
स्वर्गमवाप्नोति पालनादच्युतं पदम् ॥ ददतो वृद्धमानस्य पवतः शुल।
केनं चेतन ॥ १२ ॥ आत्मनश्च परेषां च विधिवद्दानपौरुषं चेतन ॥ नातः परतरो
धर्मो नृपाणां यद्रणार्जितम् ॥ १३ ॥ विप्रेभ्यो दीयते द्रव्यं प्रजाभ्यश्चाभयं।

नलोभार्थैर्नकामार्थैर्नानर्थैर्यस्समानसम्
पदार्थैः स्पृष्यतेधर्मात्सराजास्वर्गमश्नुते॥

का॰
नृ॰
२६

26

मरा॥ यस्यद्वानजितेमित्रममित्रायुधिनिर्जिताः॥ ४॥ अन्नपानजिता
दाराः सफलंतस्यजीवितं॥ स्वर्गयोनिर्जयोराज्ञः स्वर्गयोनिर्महद्यशः
स्वर्गयोनिस्तपोग्रंह्रमार्गः सोव्यभिचारवान्॥ स्वर्गेदेवसमास्यायर
णायद्वेषुदीक्षिताः॥ ५॥ जयंतित्रिवियालोकांस्त्वहिंहिमगधाधिप॥
कोहिजानन्नभिजनमात्मनः क्षत्रियोनृप॥ ६॥ नाविशेत्स्वर्गमतुले।
रणानन्तरमव्ययम्॥ यत्रयत्रहतोवीरः शत्रुभिः परिवेष्टितः॥ ७॥ अक्षत
याल्लभतेलोकान्यदिक्लीवंनभाषते॥ द्वाविमौपुरुषौलोकेसूर्यमंडल
भेदिनौ॥ ८॥ परिव्राड्योगयुक्तश्चरणेचाभिमुखोहतः॥ यत्स्त्वभग्नेषुसे।

२६

न्येषु विद्रुतेषु समंततः ॥२०॥ मलिनाश्चे यदा गच्छेस्यादास्ते क्रतुभिः समाः

जिते च लभते लक्ष्मीं मृते चापि स्वरांगनां ॥२१॥ क्षणविध्वंस्यऽयं कायः का

चिंता मरणे रणे ॥ यत्रायुद्धे ध्रुवं मृत्युर्युद्धे जीवितसंशयः ॥२२॥ तं कालमे

व युद्धस्य प्रवदंति मनीषिणः ॥ ब्राह्मणानां यथा धर्मो दानमध्ययनं तपः

क्षत्रियाणां तथा कृत्स्नः समरे देहपातनं ॥ शरीराग्निषु शूराणां जुहुवुस्ते ।

शराहुतीः ॥२४॥ हूयमानाः शरांश्चैव सेहुस्तेजस्विनो मिथः ॥ न यज्ञैर्द ।

क्षिणावद्भिर्न तपोभिर्न विद्यया ॥२५॥ स्वर्गं यांति तथा मर्त्या यथा शूरा र

णे हताः ॥ ॥ विद्यातीर्थे जगति विबुधाः साधवः सत्यतीर्थे गंगाती ।

का॰
त्रु॰
२८
५७

र्थे मलिनमनसो दानतीर्थे धनाढ्याः ॥ लज्जातीर्थे कुलयुवतयो योगि
नो योगतीर्थे धारातीर्थे धरणिपतयः किल्बिषं क्षालयंति ॥ २६ ॥ प्राणो
ड्डीनं ददति ये रणसन्नतेनौ प्राणैः प्रियैस्त्वद्दकीर्तिं ज्वषोन्द्रवीराः ॥ ते
सूर्यमंडलभिदो विधिलोकमेत्य मोदंत्यप्रयांति सुधियः स्वसुखमद्वितीय
म् ॥ २७ ॥ संग्राममूर्ध्नि निपतद्भृशशस्त्रवृष्टिं सोढुं धराधरइव प्रभवन्म।
नस्वी ॥ मूर्द्धाभिषिक्तरुधिरं ज्वलदेहधारी प्राणान्विहाय परमेष्ठिपदे
समेति ॥ २८ ॥ समरदववनवह्नौ प्राणहोमं करोति यःस्वर्द्धवधूषवीरः स्तू
यमानोप्सरोभिः ॥ व्रजति परमलोके लोकविख्यातकीर्तिर्वननिलया।

२८

मुनीशैर्ध्येयो योगीशैर्लभ्यश्च ॥ २९ ॥ समरसभावमुपेये ये वीरवर्याः परेषां
निशितशरविदीर्णाः सर्वतः शीर्णगात्राः ॥ हृदि दधति मुखे संस्थाः तत्र ।
धर्मैकनिष्ठा इति निजतनुं ते त्यक्त्वा लोकं प्रयान्ति ॥ ३० ॥ विदधति परमवित्त
स्थाः सत्यधैर्ये वर्तमाना द्विरिमजननसमस्थाः सत्यसंधाः शरण्याः ॥ परमपदा
भिलाषे दानसंग्रामवीराः समरमुखविहतो दं सहृतिं यामि तेषाम् ॥ ३१ ॥ का
येन दृढ दृष्ट समे नरणां गते यो ऽऽः खोऽकुलेन सहखे सन्तुन महितीयश्च ॥ क्री
णाति कीर्तिमतुलां ललितां स्थिरां च मानाः स्वपद पुरुष मवनः सुधीभिः
३२ ॥ हारे परेरण्ये मर्यं स्वरलोकमुक्ताः संग्रामापूर्वकृतपुण्यफलं भवन्तः ।

का॰ त्रे॰
२८
28

हे क्षत्रिया विशतभीतिमपास्य तूर्णं योगो भविष्यति न वेति ध्रुवं विदित्वा
३३ ॥ राजर्षिसेवितसनातनधर्ममार्गं वीरा रणं भजत निर्भयमानसेन ॥
यत्क्षत्रियस्य समरे मरणं स धर्मः श्रेष्ठो गृहेषु निधनं न सु रोगरूढैः ॥ ३४
समरविजययशोभाशालिसज्जीवनं वा रणभुवि मरणं वा शोभनं क्षत्रि-
याणाम् ॥ न हि भवति गृहेषु सज्जीवनं वै विरुद्धैः क्लैशैर्मरणमपि रुजाभिः शोभ-
नं बंधमध्ये ॥ ३५ ॥ संग्रामे घोटुले मे यत्नवज्ञो स्वेष्टान्प्राणान्स्त्रीलिप्सुर्लो-
ज्जहाति ॥ स स्वर्नारीसेव्यमानो सु वीरो देहं त्यक्त्वा मोदते देवलोके ॥ ३६
स्वकुलजलधिसोमो दर्शनीयः सुराणां हरिहरगुणलीलां गीयमानां

२८

शृणोति ॥ विबुधसद्मसि वीरः सर्वदा सुन्दरीभिः समरमरणशालीषी
लं सम्यगस्मेतः ॥ ३० ॥ संमूर्छितं संयुगांगं प्रहारैः पश्यंति स्वमप्रतिबुद्धच्छब
लश ॥ आत्मानमेके सुरांगनानां मन्दाकिनीमारुतवीजितांगाः ३१
ह्लिमत्कचबाहुपञ्जरे हरिणाक्ष्यः प्रवरो रूपी इनश ॥ रमयंति विमान
संस्थिताः स्वरवधोति सुदारिणाविंतान् ॥ ३२ ॥ भूरेणुदिग्धान्नवपारि
जातमालारजोवासितबाहुमध्याः ॥ गाढं शिवाभिः परिरभ्यमाणान्स्व
रांगनाश्लिष्टभुजांतरालाः ॥ ३३ ॥ सशोणितैः क्रव्यभुजां स्फुरद्भिः पक्षैः
समालादितपाणिपादान् ॥ संवीजिताः कल्पलताङ्कुलैः सुगन्धिभिः

स्यंदनपंक्तिरिद्धैः ॥ ४४ ॥ विमानपर्यंकतले निषण्णाः कुतूहलाविष्ट-
तया तदानीं ॥ निरीक्षमाणा ललनांगुलीभिर्धीराः स्वदेहान्पतिता-
न्रणेषु ॥ ४५ ॥ रणाग्रभुवि भयहीना दर्पयुक्ता हता ये स्वरपतिनगरं ते।
यांति वीरा वरेण्याः ॥ असुरहितमनस्का ये लज्जयाप्युह्यमानाः समरमव-
ण्यस्ते यांति गंधर्वसाम्यं ॥ ४६ ॥ कृतबहुलरणा ये संस्तुवायाचमाना
असिशरनिहतास्ते गुह्यकानां यांति वीराः ॥ रणाग्रभुवि विविलिविष्णाः संस्था-
ताये कंठच्छिन्नधनुःप्रपगतायां [illegible] स्त्वनरांल्लोकं व्रजन्ति ॥ ४७ ॥ न केवलं गात्र-
विभूषणानि हतानि शूरस्य रणे कृतानि ॥ यशस्तनोर्मूलमपि हतानि।

तान्येवं शास्त्रविभूषणानि ॥ ८४ ॥ यदि समस्तसमस्तपापस्य नास्ति मृत्योर्भय।
मिति पुरूमितोन्यतः प्रयातम् ॥ अथ च मरणमवश्यमेव जन्तोः किमिति।
मुधा मलिनं यशः क्रियेत ॥ ८६ ॥ एकतोस्य स्मरसुन्दरीजनः श्रीः प्रतीक्ष।
नि पुरुल्लतोन्यतः ॥ पापमेना सहूपलायतो यशःश्रेकतः कुलकलंकका।
रकम् ॥ ८७ ॥ भग्नेषु योधेष्ववर्षशस्त्राणि जैत्रप्रहृताव्यसवः कृताये ॥ कृ।
हीननावाजिकृदानलोकात्स्लेच्छं विमानानान्यवलोकयन्ति ॥ ८८ ॥ येरसुमे
धो विहितः फलं वाटेवैहिजैर्वीक्ष्कलिशा ह्वकालैः ॥ तैरेव भंगे प्रतिलोमम
स्यपरैपरैर्वाजिमखेः प्रविष्टः ॥ ८९ ॥ योवीरो रणरंगनिर्जितसमनावीरान।

रीं स्मिन्दृष्ट्वा त्वग्रे धावति स्म ह्यानानिवहान्सुच्छप्रहारैःपमान् ॥ ज्ञानव्याप
वपं दृष्ट्वा तत्तनुः स्फीतयशो निर्मलं तन्वन्दिव्यापदं प्रयाति स्म कथं प्रज्ञा
न लोके महात्मन् ॥५०॥ समानं पृष्टो दरपाणिपादः पश्चात्कुवेरं भीरवोरवद्ध।
ज्ञेति ॥ अतो भयार्तः प्रणिपत्य भूयः कृताञ्जलीनुपतिष्ठति स्म रावान् ॥५१॥
कश्चिन्मल्लकुचवाड्डपञ्जरे हरिणाह्वयः प्रववीरूपी दुर्वं ॥ समयेति विमावसं
स्थिताः स्वरवधो विप्लुतोरिणां चिन्तान् ॥५२॥ संमूर्छितं सयुगमप्रहारैः प
श्यति स्म प्रतिबुद्ध तत्स्यम् ॥ आत्मानमेकेश्वरांगनानां मन्दाकिनी
माकृतवीजितांगाः ॥५३॥ द्वारं परं रणमयं स्वरलोकस्वस्थोः संप्राप्य सर्व

कृतघ्नतायाः फलं भवन्तः ॥ इन्द्रत्वं त्रियाविशालनभीतिस्मपापस्य त्नूर्णां योगो भवि
ष्यति न वैतिष्ठनविविरिका ॥ ५४ ॥ राजर्षिसेवितसनातनधर्ममार्गं वीराव
णां भजनतनिर्भयमानसेन ॥ यत्नत्रियस्य समरे मरणं स धर्मः श्रेष्ठो गृहे
षु नियतं न तरोगाहृदैः ॥ ५५ ॥ तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व जित्वा शत्रू
न् भुङ्क्ष्व राज्यं समृद्धं ॥ मयैवैते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव सव्यसाचि
न् ॥ ५६ ॥ तपस्विभिर्योगिभिर्विवेकलभ्यते मयतन्तः सत्रिभिरिष्टतैर्वयाः ॥ प्र
यान्ति तां मार्गतिं यपाखिवोवणां स्वमेधेन शुलां सुपानतातः ॥ ५७ ॥ श्रीधी
मविदान्परिसंलीयं वाग्रीन्यत्नैरिष्टापालयितां प्रजाश्च ॥ गोब्राह्मणा

का॰
त्र॰
३१

31

थैरा स्वयमतां नगात्माहतः संग्रामे स्वविधः स्वर्गमेति ॥ ५८ ॥ पञ्चपन्दृशा कृ
तिमिलयोरणोरङ्कधीरान्यः स्यानिनायपदवीविजयस्य यन्ता ॥ कृष्णोव
शीत्वरगरेणोविराजितः सप्राणप्रयाणसमये समसन्निधत्ताम् ॥ ५९ ॥
शूरा हर्षेण प्राणोः समरमवे स्वदेभीतिहीनाः परेषां क्लिन्दतः शीर्णे
संग्रामविक्षिप्तशरघातैः कृतत्वेऽन्द्रादिभिस्थ ॥ देहं हुत्वा रणाग्रौ स्वर्वलि
करस्वत्ता यां गतिं प्राप्नुवंति सां मैर्यज्ञैस्तपोभिर्भवति न च जपैः सा गति
र्विहायापि ॥ ६० ॥ गंधर्वैर्गीयमानाः स्वर्वरनगरे हास्यलास्यादिली
लालावण्येणभोग्यविवामापरिचरितविशदादिव्यदेहं दधानाः ॥ राजंते ।

३१

व्योमयाने त्रिभुवनविषये स्वं यशः स्थापयंतः संग्रामेत्य क्तकाया र।
णरसमुदिता निर्भया दर्पपूर्णाः ॥ २० ॥ तालीयज्ञानभूमिं यदूद्दनरवरा
ग्रास्त्रिता विश्रुता नानाते षांवित्रेशाषा स्वल्पविचयसमयाने नते स्वर्गता।
नां ॥ येषां गामेरुक्तंजे मदनमदकरैः सुंदरीणां विलासैः प्रेमापांगैः स्व
धाभिः पविमलपवनैः स्नेवणाग्रे सुलानामु ॥ २१ ॥ क्षोपाश्रौ विमलाग।
त्राः परिधयः स्त्रुक्षेत्र्यनेशा क्तुयो वीराणां रुधिरैर्हवीरणामत्वे ये कार्मुके
ण क्षचा ॥ त्रुद्धक्तोर्वणकर्कशाग्रविशिवः श्रेष्ठंशुरो ड्डाशा के स्व स्वारेव
स्वदंतिनां दंतितेयां तीर्शलोके सुरा ॥ २२ ॥ यूपो भूत्वा स्वयं येत्रुधाति

का° त्रं°
३२
32

रागरसिकः तदियो ब्राह्मणोऽर्थी यस्तस्यानंतयत्नो भवति बहुभये नि
र्भयो वैरिवारणेन ॥ गृहकृत्स्वचस्वबाणोन्मुविनतद्धिकं तदियं दीर्घ
गुणे देवाः पश्यं पतिगात्राङ्कललितकलधौतजातः शोभितस्य ॥ १६ ॥ भ
र्त्रिदशत्वहेतोर्विगतभयतनयायः शरीरं रणाग्रात्मुक्तिं त्यक्त्वा लम्ब्यपंच
ज्ञतिजयकृते वै तत्ते नोऽमृहायशः ॥ त्वद्वैरी नीलचेद्दैः किल परिहितनिर्भै
र्यस्य वैरिर्विशालायत्तोऽनंतलक्ष्यास्त्वर्वेदूस्त्वनिलयास्तस्य लोकाय
ध्यामे ॥ १७ ॥ रक्तोदामांसपंकाकरिनिकरवहाकेशशैवालशोभाभी
रुग्रासासिचर्मस्त्रवपिशितभुक्कूरसंकेकास्वपाठ्या ॥ संभिन्नस्यन्दना।

३२

स्वह्निपङ्क्तं नपरितः संक्रमानागानक्रामेवीमेडूकक्रमोध्वजसमुदयवा
नीरसंघातिदुर्गो ॥ ९६ ॥ वीरासिव्रजशार्करारेणामहायज्ञेपविज्ञान।
दीवीरसावधृष्यासमासमवलितालेकेषास्त्रियुक्तानदी ॥ यस्यैयात्मपरं
गतिंगाजहृययक्तचैः शिरोभिर्हिंसांवेदीयस्यावतस्यसंति स्त्रमगालोका
यथामेतिवलाः ॥ ९७ ॥ योचैत्रैवहूतेकदावनरागोस्मरंदिविस्यायितेधा
वेत्यपरसोवरामममवेदृशैतिवेगेनतस्थौ ॥ नद्यत्रनजलक्रियानचेत
थास्त्रानेनचायोचकंतस्यस्पादपलायिनोबहुतपः सर्वाश्रमाणांफल
म् ॥ ९८ ॥ भजनरसस्तपायीध्यानतृष्णाक्षिपायीहृदयसदनशायीम

का॰ त्रं॰ ३२ 32

वेदादेयनायी ॥ अतिशुरम्ब्रत्वेयायी सर्वबीरानिशायी भवतिपरमगु

णैवैरीहृशोवीरशायी ॥ ६९ ॥ स्तनभरनमिताङ्ग्याः स्वन्दरांगणः सम्मे।

तान्नयनकमलमालार्पणंगागम्भीरभावाः ॥ अट्टमट्टमिकयातात्र।

ल्पलीलाकीयरामाङ्गतपदसविलासंयांतिनहृष्टीनार्थसु ॥ ७० ॥ हिविभु

विजयवादादिव्यगांधर्वनादारणरुणरुणकाराः सर्वतःश्रूयमा

णाः ॥ चन्ततत्स्त्रीषिरायाञ्चत्यघाघीयशाह्लामणिविचितविमानश्रे

णायःसर्वभासः ॥ ७१ ॥ स्वरवैरसूनिसेव्याः श्रुघ्यावर्षिकिरंतोमधुमधु

रवचोभिर्गेयपद्यैः स्तुवंतः ॥ रुचिरजगदर्घवेस्त्वधारीरंचपथवत्र

३२

निमिषनयनाम्बां विस्मयव्याप्तचेताः ॥ ७२ ॥ बहुविधस्तवदाने दैव्यदै
र्भाग्यहाने स्तवसविहितगाने सर्वसौगंध्यभाने ॥ घोषितविमलविताने
पीतपीयूषपाने सकलरसनिधाने कामयाने नियाने ॥ ७३ ॥ स्वरवरा
कृतमाने सर्वतःस्तूयमाने व्याजनचमरमालावीज्यमाने निमाने ॥ अ
तिललितविमाने भासमाने समाने ज्वलदनलसमाने सन्निविष्टः स्व
माने ॥ ७४ ॥ तरणिलरुणविम्बं प्राप्य बिम्बं द्वितीयं किमु इति जनचित्ते
विभ्रमं चादधानः ॥ रविकुलबहुमानः कोटिभिर्दीप्यमानः प्रमनपद्य
विरामः स्वर्वधूसेव्यमानः ॥ ७५ ॥ तडपि विविधिलोकं केवलं धामसंजे

का॰
वृ॰
३४
34

स्फुरत्तरुवनमालालंकृतं मंजुकुंजम् ॥ विविधकुसुमसरम्यं रम्यगुञ्जद्द्वि-
रेफं व्रजति सह वधूभिः केलिलोलाभिरामाभिः ॥ ७६ ॥ नवकिसलयशुभ्रा-
लंकृताभिर्लताभिर्लसितनमणितटाभिर्वापिकाभिः स्वपाभिः ॥ नववना-
रसपानैरुन्नताभिर्वधूभिः सरभसमपतिकंकणाश्लेषलीलायुताभिः ७७
क्वचिदपि कनकांकैः स्फाटिकैः सौधसंघैः क्वचिदपि शशिकान्तैः श्यांद्र-
कान्तैः स्वकान्तैः ॥ क्वचिदपि शिखितेजः पद्मरागैः स्वरागैः क्वचिदपि जि-
तमेघैरैन्द्रनीलैः स्वनीलैः ॥ ७८ ॥ क्वचिदतलविलासीलास्यशीलाबा-
लाभिः क्वचिदपि परमार्थैः साधुभिर्ध्यानमग्नैः ॥ क्वचिदपि विविधसेवा-

३४

साटते वेदगायी भवति परमगुणा पैरी हृष्टो वीरगायी ॥ ७९ ॥ जीतं नृत्यो
वेवाद्यं मधमधरनलमंश्रोत्रणांशैः पिवंति सानन्दाः कूजत्शृंगे विलसित
वटनाः शुभ्रशय्यातिरम्ये ॥ हेमंते ग्रीष्मवर्षाः शारदपि सुरभिः सर्वदाय
त्र सन्निलसिन्येवीरवर्यो रणाभुवि निहतो नन्दने ते रमंते ॥ ८० ॥ सेवंते सा
र्धं संगं कलिमलदहनं विश्वपादं भजंते याश्चैते नैव केचित्स्म कलहित
करं सर्वथा मे गिरं ते ॥ नेदंते कामभोगान्स्मर स्मर विवशा विश्वपालान्स्व
हं ते विद्यं नेये नदानैरुचिभि स्वरमिते नन्दने ते रमंते ॥ ८१ ॥ पशुपतः पद्म
हूलं स्मरासि विकसितं मञ्जुगुञ्जद्द्विरेफं जिघ्रन्त्याः सौरभाणि प्रबलमद

का॰
नं॰
३५
35

स्थिताः श्लिष्टा नाभौ ललितानाम्॥ यस्मिन्कामागारमन्ने मदनपरवशाः रत्नसौ।
धेषु कांतैः स्मितैर्ये वीरवर्याः रणभुवि निहतानन्दनेतेरमन्ते॥ ८२॥
श्रीमन्मल्लादिजयपालनृपार्जितायाधर्मार्थकाममयस्मार्थवत्सःललना
याः॥ मालेष्टदिव्यकरिणा ललकामधेनोर्धर्मेललवः सकलतत्त्वयधरः
समनाम्नः॥ ८३॥ उत्तवालान्यतितोषयन्त्कंस्मितांस्विन्नवल्लूलवर्धय।
त्तुहृत्स्रग्न्नमयनलानात्स्वस्तुटयन्ल्विस्वेषयन्संहृताननृ॥ त्वद्धान्कएरकिवेोव
हिर्विगमयन्स्रानानाम्बुद्धः सेवयन्मालाकावरेइवप्रयोगानिश्रणोवा।
जाविरंनरति॥ १॥ मणिः आणोल्लीहः समरविजयीहेतिदलितो।

३५

मदक्षीणो नागः शरदि सरितः श्यानपुलिनाः ॥ कलाशेषश्चन्द्रस्तप
स्विक्लिशिता तापसतनुस्तनिम्ना शोभन्ते गलितविभवाश्चार्थिषु नृपाः ॥
२ ॥ मनोगतं यस्य न खलु धनलेशैः प्रसादमालिन्यवतास्त्वविरेन ॥ नेत्रे
णे गत्या कृतिभाषितैर्योगैस्तैः सर्वावशे भूर्नृपतेर्हितस्य ॥ ३ ॥ विरतं सदा
यस्य समं विभक्तं गूढं स्वरो वै निभृतस्य मन्त्रः ॥ न चाप्रियं प्राणिषु यो ब्र
वीति स सागरान्तां पृथिवीं प्रशास्ति ॥ ४ ॥ स्वजनं न स्वबलं कोशैरेधा
मानैर्मित्र्योगः स्वकुलनिचयहेतुं राज्यलक्ष्मीं तनोति ॥ स्वकृतस्वाव
वियोगे वेदतैः क्लीयमाणैः स जयति नृपवर्यः सूर्यवल्लोकचक्षुः ॥ ५

का॰
त्रः
३६
36

राजन्नर्द्धफलत्वमियदि(?)त्तिनिधेन्नमेतां नेनाद्यवत्समिव लोकमिमं त्रा
णा ॥ तस्मिंस्तु समयमनिशं परिपोष्यमाणे नानाफला फलति कल्प
लतेव भूमिः ॥ ६ ॥ न दीर्घसूत्रं न च मंदबुद्धिं न चाद्रिनिद्रा न च वैरवा
दः ॥ न स्त्रीजनपाने न च वाच्यमस्त्यद्रोहो न बन्धौ समसदा विराजते ॥ ७ ॥
अपनेयमुदेतुमिच्छता तिमिरं रोषमयं धियापुरः ॥ अविभिद्यनि
शाकृतं तमः प्रभया नांशुमताप्युदीयते ॥ ८ ॥ अवन्ध्यकोपस्य विहंतु
रापदां भवंति वश्याः स्वयमेव देहिनः ॥ अमर्षशून्येन जनस्य जंतुना
न जातहार्देन न विद्विषादरः ॥ ९ ॥ शरीरोर्ध्यशास्त्रनिपुणः कृतशास्त्रक

३६

मी संग्रामकेलिवल्लरस्थलहरंगयोक्ता ॥ भर्त्तुर्निदेशवशगोभिमतश्च
तेजैसेनापतिर्नरपतेर्विजयागमाय ॥ १० ॥ स्मितप्रसन्नप्रथमाभिभा
षितैः प्रसादहृष्टाकरसंग्रहैश्च ॥ यथानुकूलैर्हृदयानुपिहिषां प्रसा
दयन्वमेसभांसमाश्रयेत ॥ ११ ॥ स्वर्गीगतानामिह जीवलोके चत्वारि चिते
षां हृदये स्फुरंति ॥ दानप्रसंगो मधुरा च वाणी देवार्चनं ब्राह्मणतर्पणं
च ॥ १२ ॥ चंद्रो भाति ह्वनिर्मले गतघने ताराविचित्राम्बरे लक्ष्मीर्भाति प
रोपकारनिरते वल्लं स्ववर्णे स्थितम् ॥ हंसो भाति सरोवरे समलिने वैडु
र्यं वर्णोद्रके राजा भाति च मंत्रिभिः परिहते श्री धाम्रि सिंहासने ॥ १३ ॥ नो

का॰ वं॰
३८
37

गोभातिस्म दैवकंजलकद्दैः स्रोतोङ्गनापार्वती बाणीभ्याकवणेनदंस
मिथुनैर्नद्यः समापंडितैः ॥ पीलेन प्रमदाज्ञवेन त्वरगो नित्योत्सवै
मेल्हिवंमत्तवेणाऊलं त्वयाव ह्रमतीलोकचयं विलसना ॥ १४ ॥ यत्रश्यामा
त्वेमा नयित्वा यथा हैमंत्रे चयुद्धे चरूपो नित्यं ज्यात ॥ प्रवर्धतेन स्पराष्टं
पत्तं भ्रुंगैर्मही चाप्यविलोचितं राय ॥ १५ ॥ चत्वारि राज्ञा तमहाबलेन बा
ण्यो ग्न्याह्नः पंहितश्चाविजज्ञात ॥ अल्पप्रभैः सदृशं जयोद्गीर्ह्यसदै
रत्नसे श्वारणेश्च ॥ १६ ॥ प्रज्ञाह्वहं धर्महृहं ग्रंथहृं विद्याहृहं यशसा चापि
हृद्दश ॥ कार्याकार्ये प्रजयित्वा प्रसाद्यः संपृक्तेत्रसम्रत्नेकदाचित ॥ १७

३८

दौर्मंत्र्यान्नृपतिर्विनश्यति यतिः संगात्सुतो लालनाद्विप्रोऽनध्ययना
त्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ॥ ह्रीर्मद्यादनवेक्षणादथ कृषिः
स्नेहः प्रवासाश्रयान्मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात्त्यागात्प्रमादाद्धनम् ॥
४८ ॥ दुर्मंत्रिणं कमुपयान्ति न नीतिदोषाः संतापयंति कमपथ्यभुजं न
रोगाः ॥ कं श्रीर्न दर्पयति कं न विहंति मृत्युः कं स्त्रीकृता न विषयाः पा
रितापयंति ॥ ४९ ॥ वैद्यं पानरतं नटं कुपठितं स्वाध्यायहीनं द्विजं युद्धे
कापुरुषं हयं गतरयं मूर्खं परिव्राजकम् ॥ राज्ञानं चक्रमंत्रिभिः परि
हृतं देशं च सोपद्रवं नारीं यौवनगर्वितां पररतां मुंचति शीघ्रं बुधाः ॥ ५०

का॰
नु॰
३८

स्तब्धस्य नश्यति यशो विषमस्य मैत्री नष्टक्रियस्य कुलमर्थपरस्य धर्मः
विद्याफलं व्यसनिनः कृपणस्य रागो राज्यं प्रमत्तसचिवस्य नराधिप।
स्य ॥ २१ ॥ अवज्ञानाद्राज्ञो भवति मतिहीनः परिजनस्ततस्तत्प्राधान्या।
द्भजति न समीपं बुधजनः ॥ बुधैस्त्यक्ते राज्ये भवति न च नीतिर्गुणवती
विपन्नायां नीतौ सकलमवशं सीदति जगत ॥ २२ ॥ मदमानसमुद्धते।
नृपे न विग्रहे नियमेन नष्टता ॥ अतिस्तब्धत्वदस्य तेन यात्त्वयद्दीनादपरज्य
ते जनः ॥ २३ ॥ सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम् ॥ वृ।
णते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः ॥ २४ ॥ अवाप्यमा

३८

स्राज्यमप्याप्य दैवात्कीर्तिं ग्रहहर्तुमपि नैव समर्थः ॥ पुंस्के चित्त्वं वा पिनभाति
ताभ्यामयोग्यहृतिर्विविधयोधलब्धः ॥२५॥ होषाशुणानप्यविश्रूशयसा।
वीज्ञागादिनाकाकृत्वकेन समर्थः ॥ करोति तच्चापलमेव साहसं साधौं नव
योग्यमप्यवबुद्धिः ॥ [illegible] ॥ चापलं स्थिरमति त्वमेव वासं स्थिते यदि दृढयो वा।
नागमे ॥ तस्यैव भवतीति वा सनावे पालो बहुधूजनस्य ब्रजेत ॥२६॥
व्यर्थं वा तु चिंतं करोति चपलो यो लज्जते शोचति यो लज्जां न करोति सोन्य
चपलो न होनयः शोचति ॥ चित्ते किंचिदपीहृय त्वदितवाक्कविम्रोप्य
यः श्लाघते व्यर्थं वा तु चिंतं न विद्युद्दृतौ कांकांदशां संगतो ॥२७॥ अंधे

यथानैवनिवारयेद्गोलब्धान्यसक्तानितिभूपमेते ॥ क्रीडेन्द्रियार्थेष्ठनि
योजयंति न शास्त्रकीर्त्यर्थविचारणाम् ॥ २४ ॥ बुद्धिर्जलं शुक्ररवन्नि
खिलावभासिक्रीडेन्द्रियार्थं रुचिवीचिरयोक्तितं चेत ॥ क्रीडेन्द्रिया
र्थानियताः कदाचिद्दोषा न रागेण समं वधीमात्र ॥ २५ ॥ सूर्वोषान्नल
पस्त्रीतिलिपतिरलसो मत्सरी धर्मपीलोद्दुःस्थो मानी गृहस्थः प्रभुर
तिविकलः शास्त्रविद्धर्महीनः ॥ आलाह्नीनो नृपेंद्रः शुचिरपि सततं यः प
रान्नोपभोजी वृद्धो रोगी दरिद्रः सचपुनरतिपतिर्धिग्विडम्बप्रकारान्
२६ ॥ वरं कार्यं मौनं न च वचनमुक्तं यदनृतं वरं क्लैब्यं पुंसां न च परकलत्रा

मित्रमनयम्॥ वरं प्राणपरित्यागो न च पिशुनवादेष्वभिरतिर्वरं मित्ताशित्वं
न च परधनास्वादनरसः॥ २४॥ राजा घृणी ब्राह्मणः सर्वभक्षी स्त्री चा
वशा दुष्प्रकृतिः सहायः॥ प्रेष्यः प्रतीपोऽधिकृतः प्रमादी त्याज्या अमी य
श्च कृतं न वेत्ति यः॥ २५॥ वराटकोपक्रिययापि लभ्या निभ्याः कृतज्ञा वस
मा ह्रियेते॥ प्राणैः पणैः स्वनिष्ठुराणां मतेन क्रीणन्ति नानेव हि ताहृशा ये॥
२६॥ वेदेषु मिथ्यात्वमभाग्यवाञ्जडः हस्तेन किं शुश्रूषा जायते सोऽग्रमाने मर्कोपाताव
धूतामरकलकणिकाकाचतां किं प्रयाति॥ गृध्रो यथा कदर्यस्य जनित्रि
णि जने सोच्यते किं न लोके धर्मी दुष्टो न दुष्टो किं भिरिद्धनिकृतो दर्पणोऽन्धैः

किमन्धः ॥३४॥ आघ्रातं परिचुम्बितं परिमुहुर्लीढं पुनश्चर्वितं संत्यक्तं भुवि
नीरसेन मनसा तत्र व्यथां मा कृथाः ॥ हे सद्रत्न तवैतदेव कुशलं यद्वानरेणा
दरादन्तःसारपरीक्षणव्यसनिना चूर्णीकृतं नाश्मना ॥३५॥ अतिपरिचय
दोषः कस्य नो हन्ति मानं नवनवगुणरागी प्रायशो लोक एषः ॥ प्रथमदि
वसचन्द्रः सर्वलोकैकवन्द्यः स च सकलकलाभिः पूर्णबिम्बोपि नार्हः ॥३६॥
अतिपरिचयादवज्ञा संततगमनादनादरो भवति ॥ मलये भिल्लपुरन्ध्री च
न्दनतरुमिन्धनं कुरुते ॥३७॥ वीरोत्यन्तप्रसूतान्वितो बहुगुणाचारान्वितो
वाथवा नीतिज्ञो विधिवाददैशिकपरो धीरो विवेकी तथा ॥ इष्टानाम(

ति मोहभावितधियां संगः सदा वेडवेलङ्ख्या परिभावितो ब्रजति ता।
त्सां स्यं क्रमेण स्फुटम् ॥४॥ हाराडुद्विजितपाणिनाहतजनः प्रोत्सारि।
तार्द्धासनो गाहालिंगनतत्परः प्रियकथाप्रश्नेषु दत्तादरः ॥ अंतर्गूढवि
षो बहिर्मधुमयश्चातीव मायापटुः को नामायमपूर्वनाटकविधौ यः
शिक्षितो दुर्जनः ॥४॥ जाड्यं ह्रीमति गण्यते व्रतरुचौ दंभः शुचौ कैतवं
शूरे निर्घृणता मुनौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ॥ तेजस्विन्यवलिप्तता
मुखरता वक्तर्यशक्तिः स्थिरे तत्को नाम गुणो भवेत्स गुणिनां यो दुर्जनै।
र्नांकितः ॥४॥ एके सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये सामा।

का॰
तु॰
४१

न्यास्तु परार्थमुद्यमरताः स्वार्थाविरोधेन ये ॥ तेमी मानुषराक्षसाः प
रहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे
४२ ॥ आराधितो वा प्रणराधितो वा खलः करोत्येव सदापकारम् ॥ सुहृ
क्षितो वा प्रपदाहतो वा यथा दशत्येव च दंदशूकः ॥ ४३ ॥ अकारणावि
ष्कृतकोपधारिणः खलाद्भयं कस्य न नाम जायते ॥ विषं महाहेरिव य
स्य दुर्वचः सुदुःसहं सन्निहितं सदा मुखे ॥ ४४ ॥ मधुफलरसातिसिक्ते स्वा
दुता नास्ति निम्बे हूतपलशतहोमैः शीतलत्वं न वह्नेः ॥ हालाहलपानपरि
क्रूहेष्यघरेनास्ति समस्तं त्यजति न निजभावं दुर्जनः सेवितोपि ॥ ४५ ॥ उ

४१

जैनवदनविनिर्गतवचनभुजंगेन सज्जनो दष्टः ॥ तद्विषहरणनिमित्तं
प्राज्ञः शान्ताख्यौषधं पिबति ॥ ४६ ॥ बालस्यापि विवेकमकारणहास्यं स्त्रीषु वि
वादमसज्जनसेवा ॥ गर्दभयानमसंस्कृतवाणीं षट्सु नरो लघुतामुप
याति ॥ ४७ ॥ जितेन्द्रियत्वं विनयस्य कारणं गुणप्रकर्षो विनयादवाप्यते
गुणप्रकर्षेण जनोऽनुरज्यते जनानुरागप्रभवा हि संपदः ॥ ४८ ॥ उत्साह
संपन्नमदीर्घसूत्रं क्रियाविधिज्ञं व्यसनेष्वसक्तम् ॥ शूरं कृतज्ञं दृढसौहृदं
च लक्ष्मीः स्वयं याति निवासहेतोः ॥ ४९ ॥ स्थिरक्रियं चापलशून्यभायें ।
चारेक्षणं दृष्टनिवर्हणं च ॥ आर्यां तरलं समधीतशास्त्रं लब्धास्पदं श्रीर्न ज

हातिवर्द्धते ॥ ५० ॥ प्रसन्नमूर्त्तिः समुदारचेता स्वल्पकाभिमानो मृदुवाग्
विलासः ॥ अनीतिभीरुर्गुरुसाधुभक्तः साम्राज्यलक्ष्मीं लभते मनु।
ष्यः ॥ ५१ ॥ संग्रामधीरः स्वतनोस्वपीलो भूपालमान्यो वदतां वरेण्यः
दाता दयालुः कृतवैरहंता साम्राज्यलक्ष्मीं लभते नृपेन्द्रः ॥ ५२ ॥ वि।
जितमनसमस्तौ दोसंजितामात्यवर्गो मपनयति मिराकैवैरिलक्षलाव
लाभम् ॥ विमलपृथुकसंगंकार्यकारं परीक्ष्य भजति परमलक्ष्मीः स
र्वदा तं नृपेन्द्रम् ॥ ५३ ॥ कीर्त्यो जगति हि क्रूरं हरेप्रतापैः श्रियाशृहे सबबा।
लेन लक्ष्मीम् ॥ येष्वयं यत्तनधैर्यबंधान्वतेजगतां स्वलभा महांतः ५४

परीक्ष्यकारी न विकत्थनश्च दृढप्रतिज्ञोतिदृढप्रहारी॥ यतेंद्रियः संजि
तकोपलोभनिद्रालसः स्यान्नृपविग्रहश्च॥५५॥ स्यादागमी विनीतः प्रिय
दर्शनश्च व्यपेतमोहः प्रतिपन्नशुद्धः॥ देशस्य कालस्य च भागवेत्ता स्व
वंचयः स्याद्व्यवहारदर्शी॥५६॥ शास्त्रार्थविज्ञानपटुः प्रगल्भः संग्रामवि
द्याकुशलोभिजातः॥ मितामितलाभी मितनसमयवक्ता दैवान्वितो यश्च स
धामलक्ष्याः॥५७॥ यः काकिनीमप्यपथे प्रपन्नां समुद्धरेन्निष्कसहस्र
तुल्याम्॥ स्यान्नेषुकोटिष्वपि मुक्तहस्तः सिं हं रा जं न जहाति लक्ष्मीः
५८॥ उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीर्दैवं हि दैवमिति कापुरुषा वदं

तं रा[illegible]न सिंहं

का०
त्रुः
६३

63

ति॥ दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोपि
दोषः॥४९॥ न साहसैकांतरसानुवर्त्तिना न चाप्युपायोपहतांतरात्म।
ना॥ विभूतयः शक्यमवाप्तुमूर्जिता नये च शौर्ये च वसंति संपदः॥५०॥
स किंसखा साधु न शास्ति योधिपं हितान्न यः संशृणुते स किंप्रभुः॥ स।
दानुकूलेषु हि कुर्वते रतिं नृपेष्वमात्येषु च सर्वसंपदः॥५१॥ निस्संच्छेद।
त्तृणानामवनिविलिखनैर्याटयोरलप्शौ चंदं नानामलप्स्तु हिर्वसनम
लिनलासूत्तता सूर्द्धं नानामृ॥ हेमन्ध्येचापि निद्राविवमनश्रायनं ग्राम्या।
हामातिरेकः स्वांगेवाद्यं चश्रेसो निधनमुपनयेत्केश्रवस्पापिलक्ष्मी ६२

य

६३

संस्त्रियः कुशालं करोति सततं शास्त्री सयो निर्मलः शास्त्रीयाज्ञवि। यः शास्त्रवा
धायिनीं सम्मति मान्यः सद्भिरभ्यर्च्यते ॥ सा श्रीर्यानमदं करोति सम्रवी
यस्त्वं हि या श्रूयते तस्मिं ध्रुवं यद्दयं चरणं सश्रुतकृषोयः विद्यते नैव द्विषः ॥ ६३ ॥
अंधबधिरमूकत्वं करोति लक्ष्मीर्नरस्य कोऽदोषः ॥ गरलसहोदरजाता तन्नि
श्चयं न्नमारयति ॥ ६४ ॥ व्यसनिन इव विद्या क्षीयते पंकजश्रीर्गुणिन इव।
कुदेशे दैन्यमायाति भृंगाः ॥ कुनृपतिरिव लोके पीडयत्यंधकारो धनमि
व कृपणस्य व्यर्थतामेति चक्षुः ॥ ६५ ॥ पीतोडुस्त्वरवा [illegible] राशिस्तरणोदीपोंध
कारागमे निर्वाते व्यजनं महांधकारिणां दर्पोपचारो यैस्तरणिः ॥ इत्येतत्कुविना

स्त्रियस्य विधिना नोपायचिंताकुला मन्ये दुर्जनचित्तवृत्तिहरणे धातापि
भग्नोद्यमः ॥ ९६ ॥ शक्यो वारयितुं जलेन हुतभुक् छत्रेण सूर्यातपो नागें
द्रो निशितांकुशेन समदो दंडेन गोगर्दभौ ॥ व्याधिर्भेषजसंग्रहैश्च विविधै
र्मंत्रप्रयोगैर्विषं सर्वस्यौषधमस्ति शास्त्रविहितं मूर्खस्य नास्त्यौषधम् ॥ ९७ ॥
काकः पद्मवने धृतिं न लभते हंसः स्वकूपोदके क्रोष्टा सिंहगुहांतरे स्ववि
पुले नीचस्य भद्रासने ॥ कुस्त्री सत्पुरुषेण जात भजते साम्येच्युते दुर्जने यो
यस्य प्रकृतिर्विधात्रविहिता सा तस्य किं वार्यते ॥ ९८ ॥ सत्यागे तिश्रमेपि
ब्रजन न खलं परेद्दुर्जनो नाभिजनेपि ॥ दौर्जन्यं वर्द्धियोगात्स्वगणपतिसमस्त्रपाकं

ति तस्मात्तितीक्षणम् ॥ सन्मार्गो लब्धो यद्गेहात्तमित्रं परं गृहं नैव रागा
दिया हि रागादिः सम्पत्तौ चेत्त्वमपि निजरमेनाज्ञयाव्यहिहाय ॥२९॥ ना
नैः संगतिर्मेहिकानन्दयुतः शरीरोपि युहं त्यजेत्कामः स्त्रीजनयोगतो भ
वति रैपु छौर्दे हो वा स्यात् ॥ गेहस्थो सिविरक्तात्मा कथमहो प्रोहाम मायया।
द्यनेप्राज्ञः कोत्ति पृथ्वी हक्कज्ञलगृहे योरे त्वेयानाङ्क्षितः ॥३०॥ न धर्म।
शास्त्रं पठनीतिकारणं न चापि वेदाध्ययनं दुर्गात्मनः ॥ स्वभावएव चात्र
च्यातिरिच्यते यथाम्रकृत्याम्रफलं गवां पयः ॥३१॥ त्वं ज्ञेयातेऊर्दलता
निवसेति तन्त्वं निस्स्व त्वं विश्रुतिविहीनवनेसहस्रम् ॥ लहंतक्कबद्दरह।

का॰
नु॰
४५
45

वामनमात्रुषेचकाणोबधोकुटिलतागणनास्तिशक्या ॥ २२ ॥ दुष्टेन
मैत्रीत्यजतापिवैरंक्रमाज्जिह्वत्वः सजिह्वा सर्वेव ॥ स्वत्द्वाध्यथालेहितं
षाटषोन्हा सुक्तिस्त्वतो नूनसुषेन्तयैव ॥ २३ ॥ कपिरपि चकापि शायनमा
दमतोत्सृष्टि केनसंदष्टः ॥ अपि चपिशाचग्रस्तः किंब्रूमो वैकृतं तस्य ॥ २४ ॥
स्विरंधपथपतिमस्मिनेकष्यतेहलेवहस्तस्यशात्मोच्छवेकुलिपाषंतो
विहएतेवक्रव्यंतगंतं ॥ दोषास्तृणतेगुणान्मय्यतेनोयाचितः
स्विद्यतेशंसामेवपरोत्त्माचरतियः स्वेहस्यतल्लक्षणम् ॥ २५ ॥ तीरेण
त्सगतोदकायनिखिलाटनागुणास्तेप्रशतीरेतापमवेत्यतेनपय।

४५

साखात्मा कृपणात्पौ हृतः ॥ गतं पावकस्तुस्वावेतरभवहृक्षात्तमित्रा
पदेशु कृतेन जलेन पापं पतिसमेता मैत्री स्वनलाहृती ॥ २६ ॥ इक्षोरग्रात
क्रमशः पर्वणि पर्वणि यथा रसविशेषः ॥ तद्वत्सज्जनमैत्री विपरीता।
नां तु विपरीता ॥ २७ ॥ मृगा मृगैः संगमनुव्रजन्ति गावश्च गोभिस्तुर।
गास्तुरंगैः ॥ मूर्खाश्च मूर्खैः सुधियः सुधीभिः समानशीलव्यसनेषु।
सख्यम् ॥ २८ ॥ सरलयोः सखि सख्यमुदीरितं तरलयोर्घटनैव न जाय
ते ॥ यदि भवेत्सरलेन वा वलेन वा चिरमक्लिधनुः शरयोरिव ॥ २९ ॥
बंधनानि खलु संति बहूनि प्रेमरज्जुकृतबंधनमन्यत् ॥ दारुभेदनि।

का०
त्रु०
५६
46

गुणोऽपि षडिन्द्रियैर्निर्दिष्टक्रियो भवति पंकजनन्दः ॥८०॥ प्रीणाति यः स्वच
रितैः पितरं स पुत्रो यद्भर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्रम् ॥ तन्मित्रमाप
दि सुखे च समक्रियं यदेतत्त्रयं जगति पुण्यकृतो लभंते ॥८१॥ सद्भवस
ता मध्यस्य संतानलकहृज्जलवद्धवत्य संश्लेषः ॥ दूरेऽपि हि सतां वसतां भव
ति हि कुमुदेन्दुवत्प्रीतिः ॥८२॥ न च भवति वियोगोऽङ्गः विच्छेदहेतुर्ज
गति गुणनिधीनां सज्जनानां कदाचित् ॥ घनपटलनिरुद्धोऽप्यसंस्थो
पि चंद्रः किमु कुमुदवनानां प्रेमभंगं करोति ॥८३॥ एकं मित्रं भूपतिर्वा य
तिर्वा एको वासः पत्तने वा वने वा ॥ एका भार्या सुंदरी वा दरी वा एको देवः

५६

केशवो वा शिवो वा ॥ ७४ ॥ अर्थेन किं कृपणहस्तगतेन तेन रूपेण किं
गुणपराक्रमवर्जितेन ॥ मित्रेण किं व्यसनकालपराङ्मुखेन ज्ञानेन
किं बहुशठाधिकमत्सरेण ॥ ७५ ॥ पापान्निवारयति योजयते हिताय
गुह्यं च गूहति गुणान् प्रकटीकरोति ॥ आपद्गतं च न जहाति ददाति काले
सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदंति संतः ॥ ७६ ॥ स्वल्पवचनमपीशः प्रीतिभाजो
पि वाक्यं विषममति विहीनो नीतिहीनो विहाय ॥ शृणुष वरसमेतो वा
दिनो निर्णये यः कुरुत इह स राजा जानीति सर्वं स वेत्ता ॥ ७७ ॥ मधुरवच
नवंतः सत्यसंधाः कुलीनाः प्रथितदुरितहीना उद्यमाचारशीलाः ॥ वि

जितकरणवर्गा रूपवंतः कृतज्ञा गुणगणविलसंतः कार्यसिद्धिप्र-
वीणाः ॥ ८८ ॥ कथमपि न हि कोपि निर्मिते प्रयांति परधनपरदारा मा-
लोभकामादिहीनाः ॥ सकलहितरता ये त्वानिसं तोषशीला नरपति-
रमलात्मा तान्स्तदा संदधीत ॥ ८९ ॥ पिशुनकितववापापा सभ्यमात्सर्ययु-
क्ताः कृतमतिबहुलोभव्याकुलद्वेषशीलाः ॥ विजहति स्वहृदो ये त्तानिम-
लेपराधे नरपतिरमलात्मा नैव तान्संदधीत ॥ ९० ॥ बलवितरणदक्षे ते
पालयेत्कोपमीशः स्वहृदयपतिपश्यिक्लेदनं प्राग्विधाय ॥ इतरबविदीप-
बलीब्धादितेष्वप्रहृष्टे न लभत रहकल्पितं हि नाशं विनापि ॥ ९१ ॥ अवनि

पतिश्चरस्थानेनहृत्वेशुन्नं सकलजनपरीताकृत्यमंत्रिप्रधानं ॥ कृ
तघ्नरूपपरीतः पारवेयस्य यत्र भवति तमेनुरूपेन यत्कृत्यैनियुंज्यात ॥
४२ ॥ धारणेनुपगतान्वा वादिनो वार्थिनो वानजूरतेइहराजा तत्कृतो
वा विशोकान् ॥ जनकृतबहुनिन्दाडम्बरीभीतिमग्नाः संभवतिपरिहृ
को भूमहत्यापिप्रयैः ॥ ४३ ॥ कार्याडंबरसंगभीतिरहजनविक्षुब्धत्वा
त्मनो नो विधेयाद्दैवात्कार्यं सुभंगे सति जपालमति नैव शोकं विदध्या
त् ॥ नैव्यैरसंयतदैन्याजुष्णमद्रिमहता कार्यसिद्धिं करोति चित्कार्यैः सत्त्व
वं संगः परमपदगतिप्राप्त्युपायज्ञधीश ॥ ४४ ॥ कर्तव्याः सत्त्वसंस्थाने ।

यविनयविदो मानदानेन वश्याः देयं दद्यात्स्वशक्त्या नियतमेव नियो
याचितं स्वाश्रितेभ्यः ॥ संश्रयात्ताः पात्रलोकव्यवहृतिनिपुणा यत्नतो
वेदनीयः शांतानामीशनिष्ठा विमलमतिजुषां लाभयं वाधिकोऽयं ॥
९५ ॥ प्राचीनाचारभित्त्यावरणमशुभकृज्ञो विदध्यान्मनीषी मंत्रो गंभी
रश्चैभिः पटुतरमतिभिर्गुप्तदेशे विधेयः ॥ त्याज्या मंत्रेषु तद्बाह्वृतिरता
लगुणोढः खितायां न देयो ज्ञेयायत्नेन नित्यं सकलहितकृते कार्यकर्त्र
प्रहृतिः ॥ ९६ ॥ धीरा लोकहृद्यार्थे कुशलतरधियः स्थापनीयाः स्वकार्ये
यत्नाद्दालस्यदस्युः सकलहितहृतो नाशनीयोऽतिनीचः ॥ भूपालैर्नीति ।

पालैर्गुणमणिरचिता चारुमालाप्रविशा कार्यो स्वांतावलंबाविम
लमतिकराभोगमोत्तमदैवा ॥९७॥ धर्मः प्रागेव चिंत्यः सचिवजनम
तिर्भावनीया सदैव ज्ञेयालोकानुवृत्तिश्चरचरनयनैर्मंडलेवीक्षणीयं
प्रच्छाद्यौ रागरोषौ मृदुपरुषकृतौ योजनीयौ च काले स्वात्मायत्नेन र
क्ष्यो रणशिरसि पुनः सोपि नापेक्षणीयः ॥९८॥ पंकेवासैकतेवाश्वनि
भृतपदवीवेदिनो यांत्यवश्याः कंते ष्टाक्रांतवीरत्रिचयपरिचयाबल्ल
वाः संचरंतु ॥ नामव्याघ्रारवीघुस्वपरचरविदो ये चरंधेष्वनंतास्थैर्येसिद्धा
व्यंजनाबाप्रतिस्वनिनिलयं तेपि चाराश्चरंतु ॥९९॥ क्रियासंयुक्तैर्नृप

का॰
नं॰
४५
५९

चारवृत्तषोनवच्छनीयाः प्रभवोनुजीविभिः ॥ अतोर्हमितं तत्स्म साधस्मा
फलवाहितं मनोहारि चतुर्लेभे वचः ॥ १० ॥ भूम्येकदेशस्य गुणान्वितस्य भू
तस्य वा वृद्धिमतः प्रणाशे ॥ भूत्यप्रणाशे नवरेन्नृपाणां तस्माज्या व भूमिः स्व
लभा न भूत्याः ॥ १९ ॥ गांभीर्ययुक्ताः मृदुमन्दवाक्या जितेन्द्रियाः सत्यपराः स्व
योग्याः ॥ भवार्थतत्त्वाविदितार्थतत्त्वाः प्रायेण भूत्याः कृतिनो भवंति ॥ २
षडिन्द्रियापत्यकलत्रशिष्यादयाईता स्वेह गुणैर्निबद्धाः ॥ स्वातन्त्र्यतो
ल्पादपि वारणीयाः सामादिभिर्लेच पलाज्ज्ञताय ॥ २१ ॥ नद्यश्च नार्यश्च
समस्वभावाः स्वातंत्र्यभावे न बलाधिककाला ॥ लोष्टैस्य देशैश्च निपात

४५

यंतिनद्योहिकूलानिकूलानिनार्यः॥ ४ ॥ उत्कोचलोभुविचितवाक्य
मपीदृपापः संधधैर्येहिकरवीत्वाणतीत्वाणवाकौः॥ प्रायोन्ततीदिषा।
तिमत्वसततमतेस्याहूवाभ्यांवितीर्णंकवलस्त्वभवेडुपेत्ती॥ ५ ॥ दोषाय
रहविणजातरथनिर्णयेषुपेत्नाविद्यातजनितादर्थंदरूपष॥ त्मनातिवि
कृकरणात्स्वत्वपक्षजाह्याउत्कोचलिप्सुमनसांनिरयात्त्रमोत्तः॥ ६ ॥ स्व
तरामभिवर्द्धते॥ भिमानोनीचानांत्वमयात्विततेनृपेच॥ अत्रतउग्रनरेण।
तेनिवर्ग्योयेनान्योपिखलात्वप्यानभूयः॥ ७ ॥ त्वमात्विततोस्मीतिविचिं।
त्यैवंदेहेष्वहंदहत्वमणनधर्मः॥ देहग्रभावोहिस्वउर्जनस्यदृष्टेनयोजी

का॰ सू॰ ५०

वतिभूत्यवर्गः ॥ ८ ॥ द्विरदरदवमदेनविमग्नयुक्तो विषरहितोभुजगोव्या
लिस्त्र्यकोपाः ॥ परिभवमुपयाति नापराधे यदि मनुजाधिपतिः करोति
दंडम् ॥ ९ ॥ एकस्यतुल्येपि दवपाणिपादादंडेपभीताः प्रणमंति मर्त्याः ॥
अत्यत्रदाण्डादपि चोद्विजंते दंडेपराधप्रतिमः शिवाय ॥ १० ॥ यस्मिन्नगृ
हीतेसहसापराधो महाजनेह्यामसुपैति नूनम् ॥ दंडोनिपात्योमनुजेष
रेणकालेनतवैन्यथापरिषत्कार्यम् ॥ ११ ॥ अकार्यचिंतासमकालमेवप्रा
दुर्भवत्यापधरः पुरस्तात् ॥ योतः शरीरेष्वपि मानवानां प्रत्यादिदेशावि
नयंविवेका ॥ १२ ॥ दंडस्त्रानामेवरोधोन्यथा दिवसइहालग्नकस्यापि देवा

तस्मान्नात्यन्तदृष्टे यदि हि बहुविधाघोरदंष्ट्राद्दिनेधाता ॥ तस्माच्छीघ्रं
विलम्बात्तथ्यं च न हि सदा मोहनाणीया हि धायेत्क्रूरहाः सर्वैर्पि दोषाबाधिनि
यम्स्मृते वेदनीयाद्धि नित्यम् ॥ १२ ॥ अगतमपि शुभासकैः कान्तनैतेन यु
हे भवति श्रुणा बलाभ्यां यौ येन स्याधिकोयः ॥ हितनरितरवेलाग्रुक्रिमा
धेपि यस्माद्गुणाधनबलहीने नैवंद्वविधत्ते ॥ १४ ॥ स्थानं प्रधानं न बलं
प्रधानं स्थाने स्थितः कापुरुषोपि शूरः ॥ जानाभिनागेन्द्रनवप्रभावं कूले
स्थितो गजे सिंहाक वस्य ॥ १५ ॥ मित्राद्दिषाक्यादिपवः प्रभूताः स्वल्पेन सै
न्येन हि हन्तमाजौ ॥ स्वसंहतेनाप्यततस्वभेदः कार्यो विरामानयसाह्ववि

का॰ कु॰ ५१

51

द्विः ॥ २८ ॥ अथारेरणुपद्वेति विश्रियः हः प्रभुमंतः प्रकृतिप्रकोपजः ॥ सकलं
हि हिनस्ति भूभृतां तरुशाखांतनिघर्षजोनलः ॥ २९ ॥ व्रजंति ते मूढधि
यः पराभवं भवंति मायाविषु ये न मायिनः ॥ प्रविश्य हि घ्नंति शठास्तथा
विधानसंवृतांगान्निशिता इवेषवः ॥ ३० ॥ अतिलघ्नुतरल्लोहिमीयया यो ।
जिगीषेदिति विप्रलमनीषी मायया तं जिगीषेत ॥ भवति न किल पापं ।
तत्र भीमाग्रजाय भवति गुरुभिडक्तं तद्बवाक्यं प्रमाणेषु ॥ ३१ ॥ नो वादि ।
ता नांस तनैविपश्चितः तृणमपनीतं तस्य पिडुर्बलीयसां ॥ विशेषतो विद्व
सनेषु पंडितो निहंत्यधर्मं च यथा स्वविन्दति ॥ ३२ ॥ न तेन तेजस्यनपावसु

५१

नरेह्नं तत्तेऽह्यस्वनराहरेयुरः ॥ न तत्तव नेह्यस्य न स्थूलस्तु तव नेह्म्याङ्गतोय
स्यापि रोहेणापातयेत ॥ २१ ॥ अनुसरति जनो यं प्रायशः कार्यरूढो भवति
न किल पश्चात्तस्य कार्यानुसारी ॥ स्वहितमनुविज्ञानं सर्वकार्याणि।
तस्मात्स्ववशाकरणहेतोः स्ववशे स्थाणि कुर्यात ॥ २२ ॥ बलविवरणहेतोः पा
लयेत्कोशमीशः स्वस्तुदयपरिपाल्ये दृढं प्रविधाय ॥ इतरविटपिवल्ली
वल्लरीतेऽप्यपहृत्तं न लभते रह कश्चित्तद्विनाशं विनापि ॥ २३ ॥ रक्ष्योऽन्नं राज्ञा
धनसंचयेन न सागरो भूरिजलागमेन ॥ नृपैर्द्विजैः स्वाधकस्य भाषितेन रक्ष्ये
नृचतुः प्रियदर्शनेन ॥ २४ ॥ चिरंजीविते चायुमवर्जितस्य चिरंजीविते।

का॰
नृः
५२
52

ज्ञातिपराजितस्य ॥ धिग्जीवितं व्यर्थमनोरथस्य धिग्जीवितं शास्त्रक
लोज्झितस्य ॥ २५ ॥ त्यजंति मित्राणि धनैर्विहीनं पुत्राश्च दाराश्च सुहृज्ज
नाश्च ॥ तमर्थवंतं पुनराश्रयंते ह्यर्थो हि लोके पुरुषस्य बंधुः ॥ २६ ॥ अपरंच
पूर्वाबद्धवः सहायाः सर्वे परस्यस्य भवंति वशगाः ॥ अर्थो हि हीनस्य पदा
च्युतस्य भवेच्च काले स्वजनोऽपि शत्रुः ॥ २७ ॥ वृक्षं क्षीणफलं त्यजंति विहगाः
शुष्कं सरः सारसा निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजंति गणिका भ्रष्टं नृपं मंत्रिणः ॥ पुष्पं
पर्युषितं त्यजंति मधुपा दग्धं वनांतं मृगाः सर्वः स्वार्थवशाज्जनोऽभिर
मते कः कस्य वै वल्लभः ॥ २८ ॥ न कस्यचित्कश्चिदिह स्वभावाद्भवत्युदारो

५२

९५

भिमतः स्वकोवा ॥ लोके गुरुत्वं विपरीततां वा स्वचेष्टितान्येव नरं न
यंति ॥ २९ ॥ को धीरस्य मनस्विनः स्वविषयः को वा विदेशः स्मृतो यं
देशं श्रयते तमेव कुरुते बाहुप्रतापार्जितम् ॥ यद्दंष्ट्रानखलांगलप्रहा
रणैः सिंहो वनं गाहते तस्मिन्नेव वने द्विपेंद्ररुधिरैस्तृष्णां छिनत्त्यात्मनः
३० ॥ विनाप्यर्थैर्धीरः स्पृशति बहुमानोन्नतिपदं परिष्वक्तोप्यर्थैः परि
भवपदं याति कृपणः ॥ स्वभावाडूढाया गुणसमुदयव्याप्तिविषया द्युति
सैंही किं श्वा धृतकनकमालोपि लभते ॥ ३१ ॥ कदर्थितस्यापि हि धैर्यवृ
त्तेर्न शक्यते धैर्यगुणः प्रमार्ष्टुम् ॥ अधोमुखस्यापि कृतस्य वह्नेर्नाधः

का॰
नुः
५३
53

शिवोयालिकदाचिद्देव २१ नेजांसियस्यप्रशामेश्वयोतिवारांप्रवाहेण
सर्वद्भिरन्यः ॥२२॥ अयंश्रुनर्वोदवनामधेयः सप्तुद्रमापीयविभर्तिते
जः २३ उपस्थितेविप्लवपर्वपुसासमप्रथमावः परिमीयतेऽन्तः ॥ अवाति
वायौनहितूलराशौगिरेश्चकस्थितमतिभातिवेदः ॥२४॥ अप्राप्यास्यक
वेङ्गपिंङ्गितनेनोऽर्लानेंद्रियस्यत्तधाक्षुतावुद्धिविवरेस्वयंनिपतितेनक्रे
मुद्वेभोगिनः ॥ तस्मल्लनिपिणितेनसन्वरमसौनतेनैवयातःपथास्तस्य ॥
क्लिष्टतिदैवमेवहिरणांग्नहौन्नयेकारणम् ॥२५॥ मामन्त्रमर्थेलभते ।
मनुष्योदैवोपिनंलेघयितुंनमाकः ॥ अतोनशोचामिनविस्मयामिय

मे ४

५३

दस्माद्दीर्घं न हि तत्स्वप्नेष्वपि ॥ ३६ ॥ सुखस्य दुःखस्य न कोपि दाता परो ददा
तीति कुबुद्धिरेषा ॥ अहं करोमीति वृथाभिमानः स्वकर्मसूत्रग्रथितो हि
लोकः ॥ ३७ ॥ उचितमनुचितं वा कुर्वता कार्यजातं परिणतिरवधार्या य
त्नतः पंडितेन ॥ अतिरभसकृतानां कर्मणामाविपत्तेर्भवति हृदयदाही
शल्यतुल्यो विपाकः ॥ ३८ ॥ सुजीर्णमन्नं सुविचक्षणः सुतः सुशासिता
स्त्री नृपतिर्निषेवितः ॥ सुचिंत्य चोक्तं सुविचार्य यत्कृतं सुदीर्घकालेपि न
याति विक्रियां ॥ ३९ ॥ वाङ्माधुर्यान्नान्यदस्ति प्रियत्वं वाक्यात्कष्ठोणोपका
रोपि नेष्टः ॥ किं तद्द्रव्यं कोकिलेनोपनीतं को वा लोके गर्दभस्यापराधः ॥ ४०

का. कु. ५४

54

मि:

वाग्भिर्गुरूणां परुषाक्षराणां तिरस्कृता यान्ति नरा गुरुत्वम्॥ अलब्धशा-
णोत्कषा[illegible]नृपाणां न जातु मौलौ मणयो वसन्ति॥४१॥ क्रुद्धो गुरुर्वद-
लियानि पदानि शिष्यो दावाग्निदाहसदृशानि भवंति तानि॥ तान्येव तत्परि-
चयेन तु शिक्षितानि पश्चाद्भवंति ऊग्रदाकरपीतलानि॥४२॥ वरेन्द्रः।
सत्त्वरूपावमानितो न नीचसेमानवशालेन शजितः॥ वरास्पदाभिरामोपि
शोभते न गदेभस्तोपरिशोभिताकृतिः॥४३॥ यदि वसति गुहायां पर्वताग्रे
शिलायां यदि वहति च दंडं नग्नरुद्रो जटी च॥ यदि पठति पुराणं सर्वशास्त्रा-
र्थतत्त्वं यदि हृदयमशुद्धं सर्वमेतन्हि रुद्धम्॥४४॥ चारुताश्रयवशेन परार्थे

५४

र्धार्यंते तदन्वादिगुणान्वितात्॥ वैराग्यो भवति सज्ज्नरसज्ज्नस्तूर्यगोरि

सुखफलं लभते यथाह्लः॥ ४५॥ परपरमगुणोस्मिन्सन्निधेः प्राप्यमप्यवहृदिनेऽकृति

लता चैतन्येर्षनास्तिकानन्रूपा॥ मलयजतरुपार्श्वे सर्वहृतोपि तादृग्भवति न

तुभुजंगो वैराग्यरूपोगसंगी॥ ४६॥ न खलु समयध्यध्यवमायभीरोः करोतिवि

ज्ञानविधिर्गुणं हि॥ अंधस्य किं हस्तगतोपि दृश्ये प्रकाशयत्यर्थमिह प्रदी

पः॥ ४७॥ गुणागुणज्ञेषु गुणीभवंतितेनिर्गुणं प्राप्य भवंति दोषाः॥ स्वस्वा

दुतोयाः प्रवहंति नद्यः समुद्रमासाद्य भवंत्यपेयाः॥ ४८॥ गुणायंते दोषाः

स्वजनवदनेंदुर्जनस्य विगुणा दोषायंते तद्व्यभिचरति नैव क्वचिदपि॥ अयंय

का॰ त्रं॰
५५
55

जीमूतो मौलवणाज्जलधेर्वारिसंफ्वेफणीपीनात्तीरैवमतिगावलं
ड्डुःसहतरे॥४९॥ संतप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि नज्ञायते मु
क्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते॥ स्वात्यां सागरशुक्तिमध्य
पतितं तज्जायते मौक्तिकं प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संसर्गतो जाय
ते॥५०॥ असाधुः साधुर्वा भवति बेलज्जातैव शुकषोनसंगाहोजंसंन
दिजनतो कस्यचिदपि॥ प्रबह्ने संसर्गे मणिभुजंगयोर्जल्पजनितेमणि
र्नो दोषान्प्रशाति न तु संसर्गो मणिगुणान्॥५१॥ नराः संस्कारहीनाजग
ति किल केचित्प्रकृतिनः समानानायां जातावपि वयसि सत्याम पिधि(

सु

५५

यि॥ इयं रहस्यं ततो रक्षस्कुरपरिचयाद्रम्य सनतः शुकः श्लोकान्वहंस प्रभव
ति नकाकः क्वचिदपि॥ ५२॥ श्रोतं नाम शृणोत्वैव महज्जः स्वाभावि।
की स्वल्पता किन्नुमः शुचिनां ब्रजन्निश्च चयः स्पर्शो नयस्याप्यवे॥ किं चान्य
त्कथ्यामि तेस्वल्पति पदं तेजीवितं जीवनं तेचेन्नीचपथेन गच्छसि पयः।
कस्त्वां निरोद्धुं क्षमः॥ ५३॥ न त्वंधूर्ध्वमाधीनं भ्रुवं न हि तं चितो ह्य मम यो प्र
हतिः सर्वैर्वै त्वनि शाहितवाक्यानुसरणम्॥ अहो लोकाधीनं प्रभुपद।
मिदं मूढधियिषणाः स्वतं च तन्मत्वा नियतमपलितागर्वं गच्छते॥ ५४॥ यज्जी।
व्यते त्वग्नमपि प्रथितेमनुष्यैर्विज्ञानविक्रमयशोभिरभग्नमानम्॥ तंना

का॰
तृः
५६
56

वज्जीवितमिहश्ववदंतितज्ज्ञाः काकोपिजीवतिचिरायबलिंचभुंक्ते ॥५५॥
स्वाबह्वकृमिमसराजहिलांसमिक्षिरारोपितोमृगपतेः पदवींयदिस्मा ॥ मे
नेभकुम्भतटपाटनलंपटस्यनादंकरिष्यतिकथंहरिणाधिपस्य ॥५६॥ के
लीः कृतकषपरिभुंत्वसरोरुहाणिगाहस्वशैलतटनिर्झरशीकरांभः । आ
वासुरक्तकरिणीकवलालितांगंमातंगमुञ्चंमृगराजरणाभिलाषं ५७
पिबंपयःप्रसरंतितिषंपांतिकेकलयकाञ्चनकाञ्चनमेवलाभं ॥ इदंम
योग्यतमंयदेतत्तमेभशावंसमप्रतिकेसरिणास्त्वलाभः ॥५८॥ उन्नतेपदमवा
प्ययोलघुर्हेलयैवसपतेदितिब्रुवन् ॥ शैलशेखरगतोदृषत्कणोमन्दमा

५६

ततश्च्युतः पतत्यधः ॥५५॥ सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां
पदं ॥ वृणते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः ॥५६॥ देशेरि
यत्र कलभः करभश्च तुल्यो यत्रास्ति नापि हयरासभयोर्विचारः ॥ काचो
पलस्य च मणेर्न हि यत्र भेदः किं नाम तत्र गुणिनामधिवासरागः ॥५७॥ अ
न्तः कोकिलकूजितैरलमलं नाद्यापि यौ गुणस्तु सीति हि विषीणि षी
णिपटले लब्ध्वैक चित्कोटरे ॥ उद्यानद्रुमवाटिका कटुरटत्काकावली
संकुलः कालोयं शिशिरस्य संप्रति समविनायं वसंतोत्सवः ॥५८॥ हंसो
न भाति बलिभोजनवृन्दमध्ये गोमायुमंडलगतो न विभाति सिंहः ॥

ज्ञातो न भाति निस्वरगः खरस्थपथमध्ये विद्वान्न भाति शकुनेषु निरक्षरेषु ॥
६३ ॥ गुणिनि गुणज्ञो रमते नागुणशीलः समीपस्थे ॥ अलिरेति
वनात्कमलं न दर्दुरस्त्वेकवासोपि ॥ ६४ ॥ किं वा न सन्ति भुवि वारिविहा-
ङ्गतास्ते हंसावलीवलयिनो जलसन्निवेशाः ॥ किं चातकः फलमिहा-
कुति वज्रपाते यो वन्दरीकलयते नववारिधाराम् ॥ ६५ ॥ सकलमपि
समस्तमाहारि रिदैवेन दत्तं न पिबसि शुनरेवं याचसे वज्रपातम् ॥ नहि विदि-
तमिदं ते चातकायेन चान्यो भवति लघुजनेभ्यो याञ्चया यो लघीया-
न् ॥ ६६ ॥ नभसि निरव वन्धे सीदता दीर्घकालं तदभिमुखविसृष्टोत्ता-

नचेन्नुपुरेन ॥ जलधरजलधाराहूतवत्तावदात्तोद्धनिरपिमधुकरस्ते
नक्षतस्थानकेन ॥ ६७ ॥ अपिविभवविहीनः प्रच्युतोवास्वदेशान्नहि
खलजनसेवामर्थयेदुन्नतात्मा ॥ नतृणमपिभुंक्तेनक्षुधार्त्तोपिसि
हः पिबतिरुधिरमुष्णंप्रायशः कुंजराणाम् ॥ ६८ ॥ सिंहः शिशुरपिनिप
ततिमदमलिनकपोलभित्तिषुगजेषु ॥ प्रकृतिरियंसत्ववतांनखल
वयस्तेजसोहेतुः ॥ ६९ ॥ तृणानिनोन्मूलयतिप्रभंजनोमृदूनिनीचैः
प्रणतानिसर्वतः ॥ समुच्छ्रितानेवतरून्प्रबाधतेमहान्महत्स्वेवकरो
तिविक्रमम् ॥ ७० ॥ धनंसमापिपरदत्तंदुःखमौचित्यभाजांभवतिहृदिरित

का०
त्र:
५८
5-8

देवानन्दकारी तवैषाम् ॥ मलयजरसबिन्दुर्बाधते चेन्मतर्जेनयति
चेतसः पवानन्दमन्यश्चगात्रे ॥ ११ ॥ दानादातास्यान्नैवास्यास्त्यर्थिव्यांगे
हेगेहे या च कानाम संख्या ॥ चिन्तारत्नस्यास्ति सत्यैविवादो सागेमा
गेरेण वः सत्यमेषाः ॥ १२ ॥ वैरमेव कथितोपकृतिः स्यात्तावती यदि
कदापि न वाच्या ॥ श्लाघितोल्पमिति लज्जनतपवनेनस्य साअह्वमेमेय
महत्ता ॥ १३ ॥ कस्तौ विवादे व्यसने रिपुत्वे येषामस्के रेकर्मणि मिचसंत्र
हे ॥ प्रियास्त्वभार्यास्वधनेष्वबंधुष्वधनव्ययो नास्ति नराधिपाहस्ते ॥
१४ ॥ रुचिरमपि समस्तं रोचते तावदेव भवति रुचिरता या उत्सवो या

५८

वदेव॥ निशिविलसतिपुण्योयादृशःशीतरश्मिःप्रतनुरुषसिनैतादृग्
भासतेक्षीणरश्मिः॥१५॥ विद्यानामनरस्यरूपमधिकंप्रच्छन्नगुप्तंध
नंविद्याभोगकरीयशःसुखकरीविद्यागुरूणांगुरुः॥ विद्याबंधुज
नोविदेशगमनेविद्यापरंदैवतंविद्याराजसुपूज्यतेनहिधनंविद्यावि
हीनःपशुः॥१६॥ विद्याविवादायधनंमदायशक्तिःपरेषांपरिपीडनाय।
नाय॥ खलस्यसाधोर्विपरीतमेतज्ज्ञानायदानायचरक्षणाय॥१७॥ नि
रत्नैर्वीत्यमहार्धनंत्वंविद्यानदेयाविदुषाकदाचित्॥ रत्नावलींसांकु
लटांममीत्यकिमार्यनार्यःकुलटाभवंति॥१८॥ शास्त्रेणनमिचंकपटे

५

नंधर्मंपरोपकारेण समृद्धिभावं ॥ ह्लवेन विद्यां परुषेण नारीं बाल्ये।
लियेनूनमपंडितास्ते ॥ ७९ ॥ नखल्वमप्यध्यवसायभीरोः करोति वि
ज्ञानविधिर्गुणं हि ॥ अन्धस्य किं हस्ततलस्थितोपि नूनं प्रकाशयत्यर्थमिह प्रदी
पः ॥ ८० ॥ आगाल्पहीनस्य नरस्य विद्या शस्त्रं यथा कापुरुषस्य हस्ते ॥ न
तुष्टिमुत्पादयते परेषामंधस्य दारा इव दर्शनीयाः ॥ ८१ ॥ देशाटनं पंडि
तमित्रता च वारांगना राजसभाप्रवेशः ॥ अनेकशास्त्रार्थविलोकिता।
निचातुर्यमूलानि भवंति पंच ॥ ८२ ॥ इह नरवरशतैः प्रयांति श्रुतबोधन
रहितास्त्वबुधाः प्रयांति पश्चात् ॥ गिरिशिखरगतापि काकपंक्तिः पु।

लिनग्नैर्नसमन्वमेतिहंसैः ॥ ८३ ॥ वंदरिद्रः कलिषाखपावको
नचार्थयुक्तः कलिषीलवर्जितः ॥ खलोचनः त्तीणपदोपिषोभतेन
वेद्यहीनः कनकाद्यलंकृतः ॥ ८४ ॥ स्वायत्तमेकांतहितंविधात्राविनि
र्मितंछादनमज्ञतायाः ॥ विशेषतःसर्वविदांसमाजेविभूषणंमौनमप
ंडितानां ॥ ८५ ॥ अभ्यासमभ्यस्यतितपत्यवनौवनेचधीरस्यासिद्ध्यतिन
यत्नतस्तिकिंचित ॥ अभ्यासतोभुविभयाखभयीभवंतिसर्वांस्वपर्वत
गुहास्वपिनिर्झरेषु ॥ ८६ ॥ सानन्दंसदनंसुतास्तुसुधियःकांताप्रिया
लापिणीइच्छापूर्णधनंस्वयोषितिरतिस्वाज्ञापराःसेवकाः ॥ आतिथ्यं

का॰
त्रं॰
९०
60

हृविस्मजनं प्रतिदिनं मिष्टान्नपानं सदा साधूनामपि संगमो हृदिका।
थाधन्यो गृहस्थाश्रमः ॥८७॥ प्रीणाति यः स्वचरितैः पितरं स पुत्रो य।
द्भर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्रं ॥ तन्मित्रमापदि सुखे च समक्रियं य।
देतत्त्रयं जगति पुण्यकृतो लभंते ॥८८॥ संप्रसाधनजनानुकूलनेष।
वक्रत्वमितरत्र योषिताम् ॥ धर्मबोधनधनार्जनेष्वणां नान्यथा त्र गृह
धर्मधर्मत्री ॥८९॥ तथापि जिह्मः स भवज्जिगीषया तनोति शुभ्रं गुण
संपदा यशः ॥ समुन्नयन्भूतिमनार्यसंगमाद्वरं विरोधोपि समं महा।
त्मभिः ॥९०॥ लोभश्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः सत्यं

९०

चेत्तपसापिकिंशुचिमनोयद्यस्तितीर्थेनकिम् ॥ सौजन्यंयदिकिंनिजैः
स्वमहिमायद्यस्तिकिंमंडनैः सद्विद्यायदिकिंधनैरपयशोयद्यस्तिकिं
मृत्युना ॥ ५१ ॥ आहारनिद्राभयमैथुनंचसमानमेतत्पशुभिर्नराणाम् ॥
ज्ञानंनराणामधिकोविशेषोज्ञानेनहीनाःपशुभिःसमानाः ॥ ५२ ॥ दग्धा
नुघादाहयतोयतस्यवाक्यामृतैर्यःस्वदेयेहृयार्द्रः ॥ रुद्रादावसुक्लोमु
दितोंनरेवस्वर्गीवसोचापिकिंम्रच्यतेन्यत ॥ ५३ ॥ नाशृणोतिचकरोति
चहितानिश्लाघितोहियमुपैतिचवक्ति ॥ स्वल्पतांचक्रमणगौरवमेवा
मोःत्विलंज्जयतिलोकमयोस्वः ॥ ५४ ॥ वैरमेवकथितोपकृतिःस्यान्न

वतीयदिकदापिनवाच्या ॥ श्लाघितोल्पमितिलज्जतएवतस्यसाध्रुवा।
ममेयमहत्ता ॥ ५५ ॥ शीघ्रात्तरत्वास्फुटवर्णकत्वक्रूरेत्तणत्वक्रमेघा।
रघातात् ॥ कुर्वन्नपिश्रीत्कलहीनतुल्यातेपाद्रूपदानीवमहान्नसोधः ॥
५६ ॥ मनोविशुद्धिस्त्वविलग्नशुद्धिर्निमित्तशुद्धिः शाकुनस्यशुद्धिः ॥ प्राणा
प्रयाणेशाकुनादितोपिमनोविशुद्धिस्त्वधिकानिरुक्ता ॥ ५७ ॥ एकेनवा
तुधबृहस्पतिभार्गवानांयोगोभवेन्नवमपञ्चमकेन्द्रकस्थः ॥ द्वाभ्यांवदं
तिसुनयस्त्वधियोगमेषांयोगाधियोगमपरैस्त्रिभिरुद्दिशंति ॥ ५८ ॥ यो
गेनयेनृपतयोरिपुरंव्रजंतिहेमेणतेगमनमागमनेवज्रर्षुः ॥ हेमं।

यशोरिपुविनाशमथाधियोगेयोगाधियोगागमनेनजयेद्धरिश्रीशः ॥
१९ ॥ श्वेतःशुभाह्वास्वनिवेशनाद्वासिंहासनाद्ग्निपरिस्तनाद्वा ॥ ऊर्ध्वी
न्द्रैरिद्रैः प्रथमंप्रयाणंविप्रैःशातार्द्रैःकृतमंगलाशीः ॥ २०० ॥ कल्याण
नामसुविवाहजन्माद्युधादिदैवज्ञविभजनकेन्द्रकमध्यसंस्थः ॥ द्वाविं
शतेसमुपगम्यपदानिभूमौप्रागादिनागरथवाजिनरैस्तथायात ॥ १ ॥
होराष्टमेजन्मगताष्टमेवास्वशत्रुगास्वाम्बुगृहोपगेवा ॥ तद्राशिनाथेन
मनंविलग्नेत्वलग्नेनराणांविषमन्तराणेन ॥ २ ॥ वह्निंहुत्वादैवतंपूजयित्वा
नत्वाविप्रान्नर्चयित्वादिगीशान् ॥ दत्त्वादानंब्राह्मणेभ्योदिगीशंध्यात्वा

कु॰
तृ॰
६२

वितेभूमिपालोधिगच्छेत् ॥ ३ ॥ विप्रोगौः शर्ताक्रांमंदधिफलकुर्वकसं।
पावेकावाकुमारीमोल्लिखाचैवएष्ठीनरपतिहृषभौसिद्धमंत्रचिरायुः
यानेसंपूर्णकुंभांकुंजलचरयुगलंशुक्लवासाहिजस्त्रीवेश्याहीचाईमांसं।
हितमणिवचनंप्रस्थितानांप्रशस्तम् ॥ ४ ॥ प्रदानंप्रबुद्धंशब्दसुपगते।
संभ्रमविधिर्निकसमेकोलत्यामनभिमवगन्याः परकन्याः ॥ प्रियंकु।
त्वामौनंसदसिकथयंनेचाप्युपकृतेः श्रुतेत्यंतासक्तिः शुरुघमभिजातेम
घयति ॥ ५ ॥ शुचिभूषयतेश्रुतंवपुः प्रशमस्तस्यभवत्यलंक्रिया ॥ प्रश
मामरणंपराक्रमः सनयापादितसिद्धिभूषणः ॥ ६ ॥ केयूरानविभूषय।

६२